

НОВА ИСКРА

За села

— Тиј де Моласан —

Уће су им биле једна до друге, на подножју једнога брежуљка, близу једне бањске вароши. Оба сељака у зноју лица свога обрађивали су неплодну земљу да исхране своју пилеж. Свака кућа имајаше по четворо. Пред вратима суседним цела четица гмизала је од раног јутра до мркле вечери. Најстарије двоје беше од шест година, а најмлађе опет двоје од по петнаест месеци; суседи се беху оженили и децу добијали готово у исто време.

Једва су и мајке разликовале свој пород у тој гомили, а очеви су их са свим бркали. Осам имена непрестано су се мешала у њиховој глави, и кад је требало звати једно дете, људи су ређали по три четири док не погоде право име.

Прва од ових кућа, од бање Ролпора рачунајући, беше Тивашева, у кога беше три девојчице и један дечко; друга је припадала Валену, који је имао три дечка а једну девојчицу.

Сви они живљаху мучно од повлека, кромпира и чистог ваздуха. У седам сати у јутру, па на подне, и у шест у вече домаћице довикиваху своје малишане да им успу каше онако као што гушчари хране своју живину. Деца би седала, по старештву, за дрвени сто, углачан педесетогодишњом употребом. Најмлађем једва је вирила глава иза стола. Пред њих би метале дубоке тањире пуне хлеба, наквашена у води где су кувани кромпири, пола главице купуса и три црна лука, и сав овај пилеж је тиме залагивао своју глад. Мати би најмлађег хранила сама. Мало мяса у лонцу недељом беше част свима; и тај дан отац би се задржао мало више за ручком, говорећи: „Овако би се могло живети!“

Једно по подне, у августу, једна лака кола стадоше од једаред пред кућицама, и једна млада жена, која сама

тераше кола, рече господину са којим се возила: — О гледај, Хенриче, ову децу. Како су лепа кад се ваљају по прабини.

Човек не одговори ништа, навикнут на те изливе који беху за њ непријатни, јер беху као неки прекор њему, Млада жена настави:

— Баш ћу да их ижљубим. Еј, да ми је онај, онај са свим мали!

И скочивши с кола, потрча деци, узе једно од најмањих, Тивашево, и подижући га, стаде га страсно љубити по брљавим образима, по гргуравој плавој коси пуној земље, по ручицама којима оно млатараше да се отараси досадне милоште.

За тим она седе у кола и одјури у галопу. Али идуће недеље дође опет, седе међу децу, узе пуну на руке, наклаука га колачима, даде свој другој деци бонбона, и играше с њима као девојчица а њен муж је стрпљиво чекаше у својим лаким колима.

Она је навраћала често, познала се и с родитељима, па окупи долазити сваки дан, са пуним џеповима слаткиша и марјаша.

Звала се госпођа д'Убијер.

Једно јутро, кад су дошли, сиће са њом и њен муж; и не задржавајући се око малишана, који су је сад већ лепо познавали, уће у кућицу.

Домаћин беше у кући цепајући дрва за ручак; изненађено се исправи, понуди столице и очекиваше. Тада млада жена испрекидано, дрхтећи, поче:

— Драги моји, ја дођох до вас, да ми дате... да ми дате... да водим собом вашег малог дечка...

Тежаци се скаменише и не одговорише.

Она одахну и настави:

— Ми немамо деце; сами смо, ја и мој муж... Чуваћемо га. Пристајете ли?

Сељанка поче разумевати. Она упита:

— Хоћете да нам узмете Шарла. Боме нећете!

Тада се умеша г. д'Убијер:

— Моја се жена рђаво изразила. Ми хоћемо да га усвојимо, а он ће долазити да га видите. Ако буде добар, као што се надамо, биће наш наследник. Ако ми случајно

СИМА НУМАНОВ

добијемо деце, он ће поделити с њима на једнако. Али ако он не одговори нашој бризи, даћемо му, кад буде пунолетан, двадесет хиљада динара, које ћемо одмах положити код бележника. И вас нисмо заборавили: даваћемо вам док сте год живи сто динара месечно. Јесте ли лепо разумели?

Домаћица се диже, сва љута:

— Хоћете давам продам Шарла? Нећете; то од мајке не може нико тражити! Не, бога ми! То би било ужасно!

Домаћин не говораше ни речи, озбиљан и замршљен, али он одобраваше жени непрекидним климањем главе.

Г-ђа д'Убијер, пренеражена, стаде плакати, и обрћући се мужу јецајући, гласом детета које је навикнуто да му се све жеље испуњавају, она промуца:

— Неће, Хенриче, неће!

И тада покушаше још последњи пут:

— Али, пријатељи, помислите на будућност свог детета, на његову срећу, на...

Домаћица, ван себе, прекиде јој реч:

— Све смо ми то и промислили и промозгали... Идите, и да вас моје очи не виде више овде. Ко је то видео узети људима дете!

Тада госпођа д'Убијер полазећи сети се да су била два малишана, и она кроз сузе ушита, тврдоглаво као све размажене жене које су научиле да никад не чекају:

— А овај други мали није ваш?

Тиваш одговори:

— Није, он је нашег суседа; идите к њему ако хоћете.

И он се врати у кућу по којој се разлегаше љутито глас његове жене.

Вален беше за столом; баш су јели лагано кришке хлеба, које су мазали штедљиво, врхом ножа, са мало скорупа који беше у једном тањиру посред њих.

Г-ђа д'Убијер понови свој предлог, али са више увода, беседничке обазривости, лукавства.

Тежаци вртеше главом одричући; али кад чуше да ће примати сто динара месечно, погледаше се, светујући се очима, поколебани.

Дуго су ђутали, мучени недоумицом. Најзад упита жена:

— Шта ти велиш, човече?

Он процеди с висине:

— Велим да није на одмет.

Тада госпођа д'Убијер, која дрхташе од зебње, поче им говорити о будућности малог, о његовој срећи и о новцу који им он после може дати.

Сељак упита:

— Та рента од сто динара, хоће ли се обећати пред бележником?

Господин д'Убијер одговори:

— Па наравно; још сутра.

Домаћица рече смишљајући се:

— Сто динара месечно није доста да ми дамо своје дете; оно ће кроз коју годину радити и зарађивати; треба сто двадесет динара.

Госпођа д'Убијер већ кипљаше од нестрпљења, те обећа одмах тражену суму; и како је хтела да води дете одмах собом, даде сто динара капаре, а муж јој за то време писаше неку врсту облигације. Кмет и један сусед, које одмах позваше, беху сведоци.

И млада жена, блажена, однесе малишана, који чисто урликаше, као што се носи каква давно жељена ствар из трговине.

Тивашеви је гледаху са свог прага, неми, озбиљни, кајући се — може бити — што одрекоше.

О маломе Јовану Валену није се скоро чуло гласа. Родитељи иђаху редовно сваког месеца бележнику да приме својих сто двадесет динара, а беху у завади са Тивашевима, јер их је сусетка грдила на сва уста, говорећи сваком кога би видела: како треба бити изрод па продати своје дете, како је то гадно, гнусно, нечовечно!

А по каткад дизала би свога Шарла на руке, вичући му као да он што разуме:

— Ја тебе нисам продала, нисам, мој мали. Ја не продајем своју децу. Нисам богата, али децу бар не продајем. —

Годинама и годинама је то тако трајало, сваки дан грдње и пребацивања пред вратима да их чују тамо *преко*. Тивашевица стаде се дичити као да је најбоља у свој околини, што није продала свога Шарла. А и сељани, говорећи о њој, хваљаху је:

— Јест то био мамац, али она бравос! Показала се као права мајка.

Помињали су је. И Шарло, који већ улажаше у осамнаесту, васпитан у тој мисли, коју му без одмора понављању, сматрао се за више нешто изнад својих вршњака, јер није био продан.

Валенови су животарили угодно, захваљујући пензији. Отуда је и долазио незасићени гнев Тивашевих, који беху остали сиромашни.

Најстаријег сина узеше им у војску. Млађи беше умро; оста сам Шарло да се мучи са старим оцем, да исхрани мајку и две млађе сестре.

Беше у двајестирвој години, кад се једног јутра једна господска кола оставише пред њиховим кућама. Један млади господичић, са златним ланцем, сиђе из њих помажући једној постаријој госпи седе косе. Госпа му рече:

— Ту је, дете моје, друга кућа.

И овај уђе код Валена као у своју кућу.

Стара му мајка праше своје кецеље; отац, немоћан, дремаше код огњишта. Обоје дигоше главу, кад младић рече:

— Дobar дан, оче; добар дан, мајко!

Ови скочише, узневерени. Домаћица упусти од узбуђења сапун и промуца:

— Јеси ли ти то, дете моје. Јеси ли ти то, дете моје?

Он је загрли и пољуби, понављајући: Дobar дан, мајко.

А старац, дрхтећи сав, рече му мирним гласом који га никад не беше изневерио:

— А дође, дође, Јоване? — Као да га је видео пре месец дана.

И кад се нагледаше, родитељи навалише одмах да га проведу по селу да се подиче. Одведоше га кмету, сукметици, свештенику, учитељу.

Шарло гледаше све то с прага своје учерице.

То вече, о вечери, рече он родитељима:

— Јесте били будале да упустите такву прилику

Валену.

Мати му понови упорни свој одговор:

— Ја не хтедох продати своје дете!

Отац не рече ништа.

Син понови:

— Ала је то мука бити тако жртвован!

Тада стари Тиваш љутито прослови:

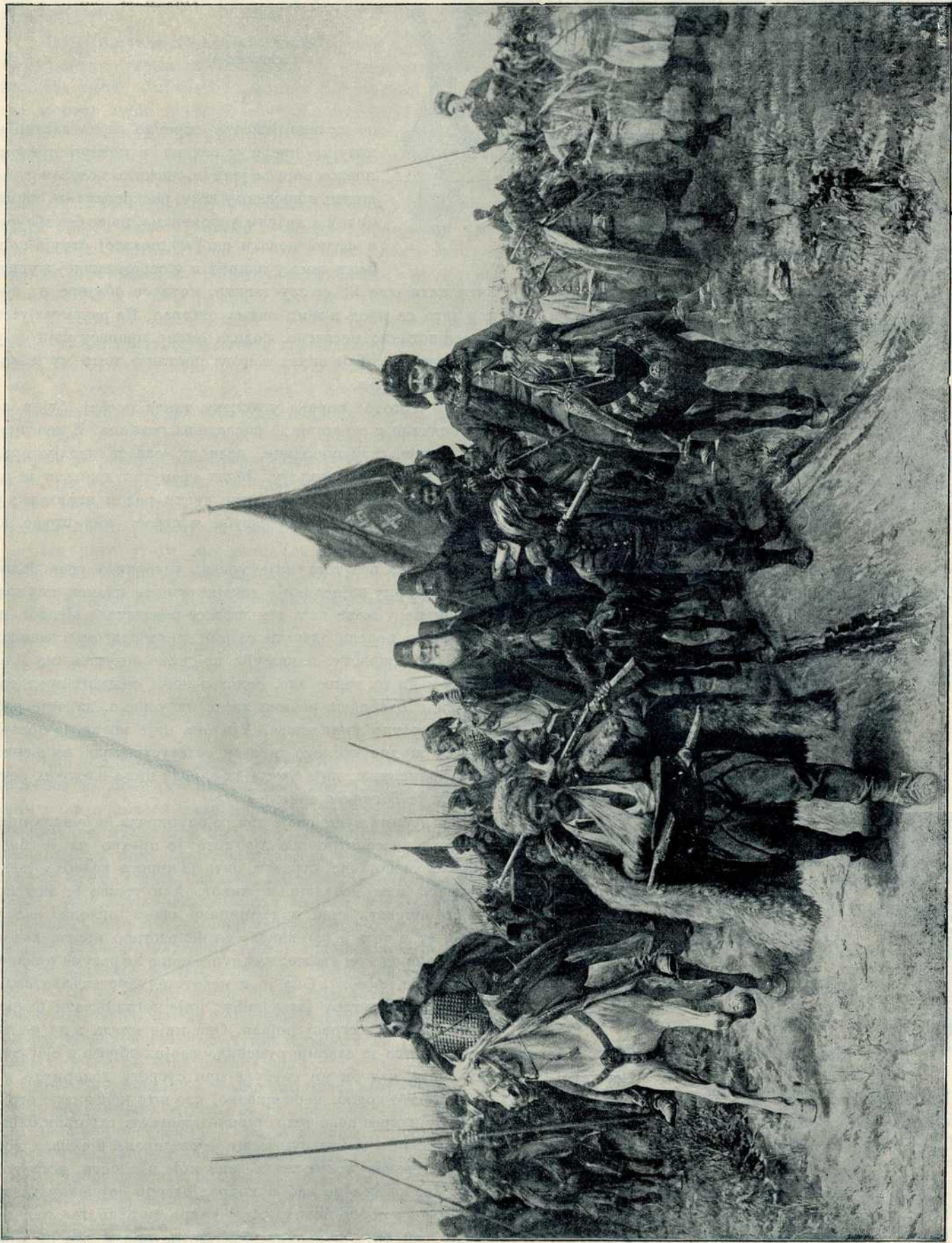
— Хоћеш ли ти да нам пребациш што смо те задржали уза се?

А младић сурово:

WWW.UNILIB.RS

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

СЕОБА СРБА ПОД ПАТРИЈАРХОМ ЧАРНОЈЕВИЋЕМ

ПАЈА ЈОВАНОВИЋ

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А
Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

— Јест, то вам пребацујем, јер сте били глупаци. Родитељи као ви, несрећа су за децу. Заслужујете да вас не погледам више.

Стара је ронила сузе у свој тањир. Она јекну гутајући кашику за кашиком полевке, од које половицу проспаше:

— Па се ти убијај негујући децу!

Онда ће момак, немилостиво:

— Боље да нисам него што сам ово. Кад угледах онога мало час, утроба ми се преврте. Помислих: ето шта би ти сад био!

Он се диже:

— Чујте! Осећам лепо да ћу боље учинити да се склоним, јер бих вам пребацивао од јутра до мрака, и живот бих вам загрчао. Јер то, видите, никад вам нећу заборавити!

Двоје старих ћутаху, скамењени, сузних очију.

Он поче наново:

— Не, та мисао била би ми грка. Волим ићи у свет да тражим себи срећу.

Он отвори врата. Чуше се гласови. Код Валена светковаху повратак детета.

На то Шарло лупи ногом и обрнувши се својим родитељима викну:

— Гејаци ниједни!

И несташе га у ноћи.

П. А. Т.

Epicurea

ад ми те, уз залаз сунца, спонадне тешка туга,
Одагнати је мораш хитро са снагом свом;
Препуној чаши нема пред срцем равног друга,
У чаши тражи заборав клетом животу том.

Када те, уз звон вечерња, обузме тужна сет,

Поцелуј лепу главу и златне њене власи;
Осмеху љупком ишти радости премалета,
Бриге нека разносе песме ти звучни гласи.

А када час неизбежни буде куцнуо теби,
Што ће сред гроба хладног да баци радост нашу,
Гледај да гласи песме вију се око тебе,
Разби, понеси собом последњу веселу чашу!

Рим

Умберта Грифини

Мој друг

— Милош П. Ђирковић —

(СВРШЕТАК)

IX.

аос њезина живота спремао се да лагано и нечујно пређе у велики и потпун прелом, прелом који ће једним снажним потезом уништити и последњу везу, раскрстити са свима милим и драгим успоменама, па се без обзира и слепо подати оној чудноватој струји која тежи само у напред и у својој силној жудњи нити види где ће се зауставити, нити се обазире на понор што се пред њеним очима отварао. Не разумевајући, она се потпуно несвесно, подала ономе процесу који се у њој дешавао. Није знала његова постанка нити му је могла узрока наћи.

И често се порађа у човеку такав осећај, бујан са своје силине и страстан до последњих граница. И цео пропли живот, глас породице, чедност, савест падају пред њим и у праху се ваљају. Један тренутак довољан је да уништи све оно што су године дугим редом нанизале; у ужасној борби глава се изгуби и страст има право да кликће.

Но она без тога није могла: удварачке речи кад ре су да и у срцу најневиније девојке запале пламен немира, а то ли не у жене која тек што се расцветала. Јелица се безбрижно почела одавати са још већом снагом и заносом томе новом животу, пливајући по свима искушењима и не мислећи ни на какво зло. Задовољавала се да их пред собом види одане, са речима ласке на уснама, да чује њихово одвратно умиљавање. Али она није могла да прозре њихове жудне погледе што су се заустављали на њеним облим раменима; није умела да одреди циља њихових речи које су је богињом чиниле.

У дубини душе своје она се одупирала, и бунила против тога непознатог осећаја што је претио да је баци у вртлог непојамне страсти, што је чврсто колебао њена уверења, њен дотадашњи живот. Али тешко је женској страни очувати срце у границама свога оклопа, кад је гоњач ту, а који је као каква сен непрестано прати; кад се провала пред њом укаже; кад душа више не разуме никакве друштвене појмове. Она је и нехотице заустављала своју пажњу на секретару Павловићу; није могла остати равнодушна према његовој појави. Она није могла а да не задршће, нити да сакрије руменило својих образа и сјај својих очију, кад би им се руке при сусрету додирнуле.

Нешто грдно, неочекивано, као што непознати страх проструји кроз цело тело чувши прастару, страшну бајку, порађало се у мени; сумња ми је раздирала и чупала моје срце и отровом испуњавала дане моје младости, мога живота. Јер сумња је као и хидра: одсеци јој једну главу, појавиће се десет нових... И какве су речи тек падале! Морао сам бити кукавица, без части, или и сам не знам како ћу рећи! У мени се кувало, а ја не макох ни једним покретом свога тела, као да су ми руке биле узете, као да је и тело стајало под утицајем оног ужасног душевног процеса што се у мени порађао. Стајао сам ту као осуђеник коме се смртна пресуда изриче, и био дужан чути неког глупог младића, бедног хвалисавца без искре ра-

зума, како као у највећем заносу уздахну: „Каква срећа имати такву жену!“ Осећао сам лепо како ми слепоочнице ударају и крв наилази у главу. И баш тада прошла би она мимо, као сен каква, и неким чудним, страшним гласом једва чујно прошаптала: „Зар те није стид? Шта ће свет рећи?“

Кући би тада долазила обично љутита и у хистеријском нападу бацала са себе комад по комад свога одела, гужвала траке и цвеће на шеширу и у љутини није могла до речи доћи. А такав жестоки излив унутрашње узбуђености постајао је редовна ствар за њу после сваког излаза. Требало је победити или бити побеђен. Али од куда правила за то: сваку женску ваља засебно, одвојито освојити. Пасти пред њом, преклињати је и молити да се врати старом животу, она би то можда с презривим осмехом одбила. Употребити оштро своју власт, власт супруга, није ми дозвољавао мој понос; измислити пак нешто треће ја нисам умео и тада је дошло оно *vae victis!*...

И сада се сећам наших последњих излаза, кад се сунце уморно лагано спуштало иза великог зеленог брда. Ишли смо и даље једно поред другога, неми и без једне речи, са сасвим другим мислима и осећањима. Није се усуђивала ни речи да прозбори, кад бих је узео за њене беле руке и обасуо обиљем своје свагдашње милоште; остајала је равнодушна према мојим пољупцима; примала их је, јер их није могла одбити. Кадшто би је тек нестрпљење извело из равнодушности и она би тада у својој раздражености узвикнула: „Како ти се једном не досади!“

Ни речи утехе, ни речи слатке милоште. Равнодушност, потпуна равнодушност коју она чак није ни хтела да прикрије. И само хладноћа, од које се срце ледило, испуњавала је наше односе а у кућу нам се увлачила очајна и пакосна празнина. А у друштву пак показивала се и даље њезина особина да се према свакоме уме наћи: и топла реч и стисак руку и пријатан осмех; само је мужу још оно остајало, што му је његово право могло дати.

Али је зато њена душа просула сада све обиље своје раскоши на оног опасног такмаца са хладним магнетичним очима; она се њему подавала са опијеном жудњом; отварала се пред њим као што се и круница шареног цвета отвара пред слатком сисалком малога зглавкара; она је у њему гледала сва своја надања: свој преображени живот, свог Бога, али ах! међу људима нема богова. А он је знао све то врло добро и својом ласком, својом дворбом све је више привлачно у свој примамљиви грех; његова се хладноћа на мах изгубила, чим би Јелицу сагледао; бледи му образи осули би се тада једва приметним руменилом, а очи као да су се превлачиле чудном фосфорном светлошћу и као да су хтеле продрети до у саму дубину, у последње боре њезина срца...

Његово обожавање, и ако потајно; његов немир, и ако се он пажљиво трудио да га прикрије; његова оданост до компромитовања — све је то било свакоме и сувише уочљиво. Није требало дуго времена па да се пронесу и такви гласови, како ја муж заузет студијом руске литературе, али да се жена поред тога уме и сама помоћи. Додавали су чак да је секретарово одсуство већ давно истекло и да се он не мисли више тамо враћати, већ се задовољио службом у министарству.

— Јелице, рекох јој једне вечери: је ли истина да је секретар Павловић оставио своје место у посланству?

— Од куда бих ја то могла знати? одговори са свим хладно и не окрећући своје охолое главе. — Ако се ти

тога плашиш, онда управо да ти кажем, ја те сажаљевам.

— Али сви смо људи, а грешити је такође људски... Она ме погледа раздражено и са гневом у очима.

— Хвала! рече она нешто дрхтавим гласом. — У осталом, ако се ти будеш на сваку ситницу ослањао и веровао...

— Али то је као дан јасно. Помисли само, шта ће свет рећи...

— Тако дакле, мој драги! Свет и његове скрупуле имају пред твојим очима више вредности но све остало?

Говорила је раздражено, лако вибрирајући, а од љутине крила носна лако су се ширила. Али се и у мени кувало. Давно прикупљена срџба, помешана са дугом неисказаном патњом и јадам хтела је своје одушке; ја се нисам могао савладати. Осећао сам потребе учинити крај тој трагикомедије која ме је толико бола стала, не гледајући на то што могу бити исмејан, што ћу можда пренаглити. Нешто злобно, демонски порађало се у мени, и ја сам осећао снаге да тај лепи снежни врат са његовим ситним локнама осетим под својим прстима...

— Веле: учинио је само због тога, да би могао остати у твојој близини! рекох и осетих како ми је глас рапав, потмуо.

Она смагну раменима и ништа не одговори.

— Дошао је у сукоб са породицом због напуштене будућности... Али он је ипак задовољан, јер ће бити у твојој близини, јер ће му један поглед твојих очију све то накнадити.

— То је и сувише! Нисам се надала да ћете себи такву слободу присвојити, што ћете ме вређати! повика раздражено и са успламтелим образима и гневом у очима. И у своме нападу, не знајући шта ће управо отпочети, нити могући наћи речи оправдања, диже се љутито са свога седишта, залупи врата за собом и изгуби се у дугом тамном ходнику.

X.

То је било и последњи пут. Моја слава, моја част, моја радост, мој живот — све је то лежало преда мном, смрвљено и уништено. Ја сам стајао на развалинама своје среће и гледао у смрвљено комађе својих снова као што човек са болом посматра лепо иfino, али ипак разбијено комађе скупоцене вазе. Језа ме је подилазила од помисли на оно што ће после тога доћи; страх од тајне неизвесности, од оног грдног и нечувеног цео се у мени и дрхтао у мојим жилама, рио по моме мозгу и као каква електрична струја куцао и опомињао ме на пустош, бездну, провалу, на живот усамљен и без ње... Био сам на граници где разум престаје; гушило ме је у тесном, свакидашњем оквиру; бежао сам и лутао и страдао, ах страдао као што само онај може страдати, чија је цела душа, цео разум, цело његово Ја у жене која га више не љуби...

Да, она ме није волела. Било ми је јасно и ја нисам тражио доказа; ја сам то осећао у себи, видео у њој; казао ми је њен поглед; говорили су ми њени покрети. Ја сам читао тајну њену на дну њене душе; огледао се у њој као што се зрак сунчев огледа у бистром огледалу тихе водене површине.

Мало писамце, које сам сутра дан после нашег говора нашао у њеној шатули, утврдило ме је у томе. Било је кратко, намирисано и са садржином коју сме само страшни љубавник рећи. У њему није било ни речи о мени; нису се бојали издајства: ја за њих као да нисам живео.

«Допустите да идућег посела код госпође Н. будем само за тренутак на само с Вама.» — И у своје болесном и напрегнутом уображењу, ја успех да видим, како ватра од страсти пробија кроз њене удове, кроз њено цело биће, а уста дршћу и разум се мрачи, док се цела снага са грозничавом ужурбанашћу предаје њему: опасном премцу, човеку чије очи сијају одсјајем фосфорне светлости, а лице бледи и крви нестаје у њему....

И ја осетих у највећој дубини свога бића чудновата осећања; прво тамна, са нејасним контурама, а после све јача, разговетнија, пластичнија; нови, непознати инстинкт што је жедан освете, злочиначки, дивљи. И загледајући у дно своје мрачне прошлости, као у хучно, дивље море, ја видех само грозно, грдно, нечувено, а све у мени певало је химну освети, одјекивало дитирамбима злочинства жени браколомкињи, жени неверници, жени страсти....

Доцнији дани и недеље били су за мене дани неизвесности, дани нових мука и дражења. Моје усне биле су затворене за њу, а она није осећала потребе да својих отвори. Али њене очи нису могле а да ме при сусрету не погледају злобно, злурадо, са жељом да тог предмета нестане једном за свагда испред њих.

У несрећној борби првих дана ја бејех нашао за најбоље да ствар предам у руке коме од адвоката; нисам могао мирно да о тој ствари мислим и крв ми је увек наилазила на очи. Чудо како варваризам не може да се склони под унутрашњим болом. — Нисам се обзирао на сва она брбљања што су после тога настала; милије ми је и то било, но остати са женом која је моју љубав повредила а моју нежност презрела. Једино лице, које сам у целом том тумултусу био искрено и од срца жалио, био је стари Иван Николић. Чувши о мојој тврдој одлуци, старац ме је болно и тужно погледао; усне су му задрхтале; и ако је његов благи глас покушао да ме од тога одврати, ипак ја сам осећао да ми је он у дубини своје душе одобравао и само могао жалити моју рано изгубљену срећу и брзо дозрели живот.

Било је једног зимњег дана. Дубоко увијен у свој зимњи капут, са пеширом на очима, ја сам у позно вече лутао по пустим алејама градекога парка. Снег ми је шкрипао под ногама и некако чудно одсјајкивао на сјајној светлости електричне сијалице. Осетих да ми нечија рука паде на раме; окретох се: преда мном адвокат, мој стари пријатељ који је у познатом процесу био сву снагу уложио. Рече ми да је ствар свршена у моју корист. Ветар лагано духну и грудвица снега паде ми на образе; његова хладноћа беше се помешала са сузом што се низ образ лагано спуштала.

И тада притисак руке и пријатно: «Добру ноћ!» — И ја сам стајао ту, на забаченој алеји, на хладној досадној зими, сам, са свим сам.»

Непознати говорник беше на крају са својим догађајем. И кад се последњи звук његова једноликог, звучнога гласа изгуби, у соби је владала још тишина. Нико не нађе за потребно да дода што од своје стране. Само што предговорница, која беше и дала тему и због које се непознати прихватио и отпочео своју приповетку, додаде после кратке паузе:

— Па ипак, Ви нам нисте могли доказати оно што сте хтели. Ви нисте могли да љубав негирате. А ко Вам може опет рећи да није љубав, хоћу рећи прва љубав Јеличина, била само предзнак ономе осећању иза кога се има права љубав појавити, као што и бура има свој пред-

знак. Не рекосте ли и сами да су Вас очи Јеличине опомињале на чудан и страشان трагизам. И ја претпостављам да се љубав, у свој својој величини и са снагом што је кадра да све поруши, појавила у ње не у појави Михајиловој, већ у појави другог љубљеног човека. И она је, ма да се борила противу себе саме, ма да је тражила излаза ма на коју страну, морала подлећи, јер је у ње љубав била силна и јака, јер је љубила као што је у стању само жена да љуби.

— Може бити! Али у мислима и укусима такође нема једнакости, додаде непознати и устаде од стола.

Мало за тим гости се почеше разилазити. Ја се опростих од свога пријатеља и ступих на снежну, мрачну улицу.

1899.

Пиј!...

Лади вино сладовином,
Шећером медовином,

Пиј!...

Пиј вино малвасију.
То је вино старо,
Наточидер Маро!...

Пуни роде натегачу,
Напуни ми ђуровачу

Пиј!...

Пиј вино, да пијемо
Ово вино старо, —
Наточидер Маро!...

Крчмари.

Милорад М. Петровић

Косовска епонеја

ПРЕГЛЕД ПОКУШАЈА ЗА САСТАВ НАРОДНОГ
ЕПА О ВОЈУ НА КОСОВУ

од С.

(СВРШЕТАК)

V

Д о сада смо прешли све, нама познате, књижевничке покушаје уређења Косовске епонеје. Наше излагање обраде сваког појединог од њих имало је значај упознавања, *прегледа*, а не оцене или критике, — такав задатак и постависмо досадањим редовима. Што смо се код неких места мало дуже задржали, упуштајући се и у оцену (као

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

ВЛАДИКА ПЕТАР П. ПЕТРОВИЋ ЊЕГОШ

нпр. код Павићева нацрта), то је изазвала сама природа њихова.

Може се рећи да је свима тим покушајима послужила као основа *народна* поезија. Изузимајући још недовршени еп др. Н. Ђорића, који је и по облику и по поезији *уметнички* спев, као и спевове Качића, Новића и непознатог Л., који су народне песме и предања о косовским догађајима и личностима препевали слободно, на свој начин, не удајујући се много од народног певања, — сви су остали књижевници наши и страни у својим саставима употребили саме народне песме, понајвише Вукове, уносећи у

састав поједине од њих или у целини, или у деловима, и чинећи допуне и измене било по предањима, било по историји, било по својој песничкој машти. У том погледу покушаји Новаковића (д' Аврила) и Остојића најверније су сачували све особине народне поезије, без икакве знатне измене или допуне; док у Каперову спеву понајвећма преовлађује машта песника.

На реду је да покажемо и своје мишљење о саставу Косовске епопеје.

Одмах ћемо рећи да не делимо мишљење оних књижевника, који налазе да би се *народни* косовски еп могао

добити на тај начин: што би се нашао неко, добар верзификатор и добро познат с народном поезијом, који би данашње Косовске песме, њихове фрагменте и предања о боју на Косову, *препевао* у једну целину. Такав би спев могао бити добар Косовски еп, али сумњамо да би он, ма како лепо препеван, могао имати толико успеха да постане *народним*. Народ већ од стотине година има своје Косовске песме: има песму о зидању Раванице, о царици Милицы и браћи Југовића, о Лазарову приволевању царству небеском, о вечери у очи Видова дана, о Косовки девојци и т. д.; и, сваки онај, који догађаје и личности у њима буде покушао да опева на свој начин, по своме нахођењу, биће ненародан — његов спев може бити дело уметничко, али не народно. Ма колико певач био верзиран у народној поезији и народном стиху, не може ничим заменити ону песму, којом је народ опевао какав догађај; — разуме се, ово се односи на збирку Вукових песама, које су дугим кружењем по народу добиле општи национални карактер, те су добро познате са лепоте својих стихова и поетских облика. То је узрок зашто спевови Качића и Новића, па и непознатога Л., не могу бити примљени као народни, и ако имају рухо и многе особине народне поезије; а то је узрок и што велика Косовска песма из Петрановићеве збирке, коју је у новије доба спевао добро верзиран народни певач Илија Дивјановић из Херцеговине, није у народу нашла довољно одзива. Препевање би се могло допустити још код песама новијега доба које још нису добиле општи народни тип, и то у циљу да се догађаји у њима опевани, који нису обухваћени Вуковим песмама а имају ослонца у народном предању, употребе за допуну и везу између Вукових песама Косовских.

С тога гледишта находимо да је Новаковић (односно д' Аврил) нашао најбољи пут, којим треба ићи у склапању народне Косовске епопеје, и, да је Остојић на томе путу учинио један корак ближе к потпуности њеној. Њихови су састави задржали све особине народне поезије, те се с правом могу назвати народним. О Павићеву нацрту можда би могло бити говора као о уметничком саставу; али, колико је тај састав ненародан, јасно се види по ономе што смо о њему изнели, као и по ономе што смо цитирали из његова «особито вјештог» певача Мартића који је Павићев нацрт препевао, — баш да и изузмемо оне познате испаде Павић-Мартићеве којима се вређају српски осећаји. Покушај госпође Елодије која је, као што смо видели, у Павићеву нацрту учинила знатне измене, много се приближује начину Новаковићеве обраде, те би имао више права да се назове «народним» епом, него ли покушај Мартићев, који се верно придржавао Павићева нацрта.

Сем тога находимо да спор око питања: јесу ли Косовске песме негда чиниле једну велику целину, која се доцније распала у данашње песме и фрагменте? или су оне постале овако подвојене као што их данас имамо, — остаје за саму ствар уређивања целине индиферентан. Спор око тога може бити само историјскога значаја. Овде је главно питање: има ли у народној поезији и предањима о Косовском боју довољно елемената за састав целине? и, да ли се из тих елемената може с успехом склопити епопеја, која би се с правом могла звати народном?

Одговор је на то питање повољан. Угледни страни и наши књижевници деле то мишљење. Томе је доказ и велики број покушаја које смо упознали.

Али како?

Наше је мишљење да ниједан од досадашњих покушаја није потпуно постигао жељени циљ, па ни Новаковићев, нити Остојићев. Њихови састави, које смо обележили као најбоље међу досадањим покушајима, имају својих мана које ћемо овде нарочито поменути.

Мане Новаковићева састава састоје се у томе: 1. што је, држећи се само Вукових песама, непотпун, те у њему нису обухваћени сви важнији Косовски догађаји који живе у народном предању, а без којих се потпуна целина Косовске епопеје не да замислити (нпр. свађа између Вука и Милоша због жена; шуровање Вуково с Турцима; Милошево убијање Мурата и др.); 2. што су са те непотпуности остали необјашњени поједини догађаји и карактери (нпр. зашто Лазар у очи боја каља невером најбољег витеза српског?); 3. што су поједине песме, са већих празнина између њих, остале без довољне везе и јединства; и 4. што су се, у старању да се што мање измена учини у народној поезији, одржали гдекоји анахронизми, који су јако приметни и које је требало свакојако избећи (нпр. онај у главном догађају, где Вукашин с браћом и Херцег Степан суделују и гину у боју Косовском).

Остојић је неке од тих мана избегао: уклонио је анахронизме и противречности, а сем тога није, као Новаковић, застао само на Вуковим песмама, него се послужио и Петрановићем и Богишићем, те је неке празнине у епу попунио. Али је Остојић у томе остао на половини пута. Кад се је већ користио једном бугарштицом, могао је узети и ону другу у којој се опева свађа између Вука и Милоша — дакле догађај који је јако одржат у народном предању; а сем тога могао је у изводу употребити и Петрановићеву песму «Бранковић зове Турке на Косово»; — на тај би начин Вукова мржња према Милошу и Вуково шуровање с Турцима објаснило како онај, иначе нејасан и чудноват, догађај за Вечером у очи Видова дана, тако и издајство Вуково, које је у употребљеним песмама Вукове збирке онако драстично оцртано. У место Миличина сна из бугарштице, било би боље употребити њен сан из Петрановићеве збирке (у изводу и без излишних понављања), који је опеван у засебној песми и који нам у лепим поетским фигурама износи слику главнога догађаја; јер, то предсказивање Косовског догађаја унапред, у вези с употребљеном Вуковом песмом у којој св. Илија доноси Лазару књигу од Богородице да бира царство небеско или земаљско, много одређеније истиче Косовски догађај као догађај судбине, намењене озго — у што народ јако верује. Опис боја, у коме поред Лазара суделују само две војводе, Југ Богдан и Мусић Стеван, кратак је и могао би се допунити стиховима из Петрановићеве збирке, у којој се бој описује у два песмама (у познатој великој песми и у песми «Вила и соко»). Напослетку, није нам јасно зашто је Остојић изоставио песме «Зидање Раванице» и њен пандан «Обретеније главе кнеза Лазара», кад је г. Новаковић изнео довољно разлога да и њих треба унети у састав Косовскога епа?

Кад се још узме у рачун и то, да је Остојић изостављао и нека места из употребљених народних песама, изгледа нам да се нарочито старао да му еп буде што краћи. Ако је он при изради свога састава одиста ово имао на уму, мислимо да је у томе погрешно, јер нема довољно разлога зашто би се бежало од веће опширности и потпуности. Данас се Косовски еп не мора подешавати за народне певаче, гусларе, да би га они могли у једном маху испевати. Избегавањем опширности губе се многа лепа места из народне поезије, као нпр. ефектни и зна-

чајни говори Милице и Милоша у «Зидању Раванице» и живописан опис боја између Страхињића бана и Влах-Алије. Подсећамо само на велику Илијаду, у којој се често врло опширно причају споредни, епизодни догађаји и појединачке борбе грчких и тројанских јунака. —

Ево како мислимо да би требало уредити Косовску епопеју.

За основу ваља, свакојако, узети Новаковићев (или Остојићев) покушај, па га доцунити. При допуни којом би се ишло на то да у епу буде што потпуније заступљено народно предање о боју на Косову и о Косовским јунацима, ваљало би се старати да се, што је могуће више, остане на оном путу и начину обраде који су обележени Новаковићевим покушајем.

Као материјал за допуну могу послужити: на првоме месту неупотребљене Вукове песме «Мусић Стеван», и «Бановић Страхиња», а за тим Косовске песме из Петрановићеве збирке, као и песме из других збирака које смо у почетку овога прегледа поменули, а којима се Новаковић није користио; затим, побележеним народним предањима, о којима је било говора у II одељку овог прегледа; а тек у последњем реду историјским фактима, ако би они, у оскудици песама и предања, били потребни ради веће потпуности и јасности саме ствари.

При употреби песама из поменутих збирака не мислим да би их ваљало уносити онакве какве су, у целини и без измена, јер оне ни по лепоти поетског састава, ни по стилу, ни по начину причања и описа, не могу стати у један ред с песмама из Вукове збирке које су употребљене у Новаковићеву саставу. Неке би се од њих зар и могле употребити као нове и засебне песме, кад би се у њима учиниле измене појединих места и стихова (нпр. песме из Петрановићеве збирке: «Сан царице Милице» и «Бранковић зове Турке на Косово»); али би се, свакојако, могли употребити поједини делови тих песама, а нарочито неки делови из познате велике Петрановићеве песме која има доста лепих места, и то, или као засебне песме с подешеним почетком и свршетком, или као допуне Вуковим «комадима», или у везивању више њих у нову песму. Тако би се нпр. из те Петрановићеве песме могли употребити делови: о Лазаровом одлучивању на бој (као у Остојића); о позивању војвода и прикупљању војске у Крушевцу; о Милошеву одласку у турски табор и убијању Мурата под чадором (у место причања о томе у бугарштици коју је Остојић употребио); о јунаштву Страхињића бана на Косову и његову повратку у Крушевац; о доласку царице Милице на Косовско разбојиште... Но ма како се уређивач користио тим песмама и њиховим деловима, биће без сумње потребно да се поједина места у њима препевају и поједини стихови (невешто склопљени и ненародни) или са свим избаце или замене лепшим и сличним стиховима из песама Вукове збирке, како би те допуне хармонисале с осталим песмама у саставу.

Сем тога, ваљало би уклонити све несугласице и анахронизме у догађајима и личностима, као и супротности које се налазе у погледима разних народних певача на поједине догађаје и личности, користећи се при том народним предањима или историјом. Па и у поправци стихова у самим Вуковим песмама кретати се тога ради мало слободније него што је то Новаковић чинио.

Пошто су поједине Косовске песме разних збирака прикупљене у разним крајевима српским, језик је у њима различан — заступљена су сва три дијалекта. И ако је

највећи број народних песама спеван јужним дијалектом, ипак је наше мишљење да би за Косовску епопеју требало употребити источни дијалекат, и то из два разлога: прво, што је тај дијалекат данас књижевни језик српски којим пише и говори већина народа српског; и друго, што је то дијалекат и самога Косова на коме су се и дешавали главни догађаји епопеје. Но у том случају не би се морало ићи у крајност: где год би се превођењем у источни дијалекат губило у лепоти познатих и омиљених стихова, могло би превођење изостати. То је у поезији допуштено.

Према досадањим напоменама наш би нацрт за косовску епопеју имао 20 песама, подељених у четири већа дела овако:

Први део имао би 6 песама о ранијим догађајима, *пре боја косовског*:

I. *Зидање Раванице* — прва од двеју Вукових песама истога имена, као у Новаковића, с том разликом, што би се у говору Милошеву могла јаче нагласити потреба за спрему ради борбе с Турцима која је неизбежна; и што би се на крају песме могло додати неколико стихова који би казивали да је зидање Раванице и довршено — према другој Вуковој песми.

II. *Сукоб између Вука и Милоша*. Сем Качићева пева у коме је овај догађај опеан, и приморске песме (Миклошић 5) коју је Павић употребио у своме нацрту, ни у Вуковој, ни у осталим збиркама, немамо о томе догађају ниједне народне песме у десетерцу, и ако тај догађај одвећ изразно живи у народним предањима.* Пошто он у многоме расветљује понашање и рад Вука Бранковића у доцнијим догађајима, мислимо да потпун Косовски еп не може проћи без описа овог догађаја, у коме су исказане и карактерне црте две најзнатније личности Косовске. С тога мислимо да би требало предање о њему или поменути приморску песму, препевати народним десетерачким стихом и унети у епопеју као нову песму.

III. *Сан царице Милице*. Ова је песма повећа и доста лепа у Петрановићевој збирци (II, 25), те би могла чинити такође нову песму у саставу. Но из ње би ваљало уклонити ова многа понављања у причању о Миличиним сновима; а сем тога чини нам се да би, према реду догађаја, други сан у тој песми требало узети као први, и обрнуто. А свакојако би ваљало неке неударне и лошије стихове у тој песми препевати, или и сасвим изоставити. У завршном делу те песме, где се говори о већу војвода и главара, у коме Лазар прича о Миличиним сновима, могло би бити говора и о турским освајањима по Бугарској, као и о потребном припремању за дочек Турака ако би окренули на Лазарове земље.

IV. *Пораз Турака на Толици*. О овоме историјском догађају, који се десио код Плочника на две године пре косовскога боја, а у коме је турска војска, с Муратом на челу, претрпела грдан пораз, нема ни помена у народним песмама. Мислимо да би песма о томе догађају много допринела не само целини епопеје, него би могла послужити и да се у много лепшој светлости изнесу Лазар и Косовски јунаци, који су у Косовској борби онако трагично свршили. Таква би песма показала да су Косовски јунаци били и победници, дакле, да њихово велико јунаштво није само продукт песничке уобразиље. Вешт народни верзификатор могао би о томе догађају склопити лепу песму; она би

* Види Мавра Орбинија, Трношац и Народна предања — стр. 39., 41. и 46. овога прегледа.

у епопеји била једина која не би имала ослоња у народној поезији и народним предањима, него у историји.

V. *Бранковић зове Турке на Косово*. Мурат, поражен на Топлици, две године смишља и прикушља велику војску из свију делова царевине да се освети Лазару; но да би га преварио, „пусти глас да хоће на Цариград“ (Троношац, стр. 41. овог прегледа). У исто доба и Бранковић, жудан круне, шаље Мурату поруку да похита с војском на Косово, где ће му издати Лазара и српску војску. Песма о томе под горњим насловом наводи се у Петрановића (III, 23), и могла би се у изводу употребити у саставу као нова песма, пошто би се очистила лошијих, ненародних стихова. Ова би песма објашњавала Вуково издајничко понашање у самој боју.

VI. *Страхињић бан*. Што ова косовска епизода, као једна од најлепших народних песама Вукове збирке, није употребљена у Новаковићеву саставу, биће без сумње разлог у великој опширности причања о спореднијим догађајима, која не хармонише с много краћим описима споредности у осталим Косовским песмама, јер сама она броји, без мало, толико стихова (821), колико цео Новаковићев састав (945). Са тог је разлога, ваљада, и Остојић употребио само први део њен (Страхињић у тазбини), и то у изводу. Али у епопеји, увећаној по нашем нацрту, а после скраћења неких спореднијих места и стихова (отприлике као што је то учинио Остојић у употребљеном делу), та би песма била драгоцен украс њен. С погледом на величину осталих песама у епопеји, она би се могла и поделити на два дела, од којих би први део обухватио причање о Страхињићу у тазбини, а други о његовој јуначкој авантури на Косову.

Други део обухватио би *припреме* за Косовску борбу и имао би ове четири песме:

VII. *Доласак Турака на Косово и Муратов позив Лазару*. Овде би се први део II песме Новаковићеве (т. ј. први од Вукових „комада“) могао дочунити оним стиховима из велике Петрановићеве песме, у којима се говори о доласку Муратову на Косово, као и једним делом оних стихова, у којима се прича о Лазаровој бризи после Муратова позива и о његову саветовању с Милошем шта да се чини — као што је и Остојић нешто од овога употребио.

VIII. *Косанчић уходи Турке*. Четврти од Вукових „комада“ говори о овом догађају, и он је у Новаковићеву саставу употребљен као VI песма. И ова би се песма могла допунити стиховима из велике Петрановићеве песме (кад Милош опрема Косанчића на Косово, и, кад Косанчић по повратку прича Лазару о сили турској). Могло би бити питања о овој песми: које би место у епопеји требало да заузме? да ли овде, пре Лазарове одлуке за бој (пошто су у њој побуде за одлуку), или оно место које јој је дато у Новаковићеву саставу? Има разлога и за једно и за друго.

IX. *Лазаров убојни поклич и прикушљање српске војске*. Први је од ових момената представљен у Вуковој збирци само познатом клетвом Лазаровом, која у Новаковићеву саставу чини други део II песме. За допуну првог, као и за други моменат, имамо довољно стихова у Петрановићеве песми. Само би у пошљању Лазарова позива војводама и главарима српским требало неке личности изменити; нпр. цетињскога владику и дијете-Лауша (првог због анахронизма, а другог такође као некосовског јунака),

па и Мусу Арбанасу с Арнаутима*) (којих такође није било на Косову). Питање о суделовању Црногораца (Зећана) у боју Косовском могло би се сматрати као нерешено; и, ма да се у треношном летопису изреком тврди да „Кнез Балша не хтеде доћи“, ипак мислимо да нема довољно разлога са којих би се они из народне епопеје искључили. У доцнијим предањима, које је г. Новаковић објавио, нема о томе ни помена; а у народној поезији казује се само да је Васојевић Степа одоцнио за бој, али да је на Косову ипак славно погинуо. Међу тим, у песмама Петрановићеве збирке изреком се, на више места, помињу Црногорци као суделовачи у боју Косовском.¹⁾ Као други одељак ове песме може се употребити: *Опремање Васојевића Степе на Косово*, — и то први део народне песме истога имена, прерађен по Вуковој песми „Мусић Стеван“ у којој је обрађена иста тема. У обема се песмама казује да је дотични јунак доцкан стигао на Косово; па како је Мусић, сестрић Лазаров, био поглавар на Лабу, дакле над једним делом Косовске области, нема вероватности да је он могао за борбу одоцнити; с тога је за тај моменат подесније узети Васојевића него Мусића — као што смо и учинили у XV песми.

X. *Полазак војске на Косово*. Ова би песма имала три одељка: као први одељак могла би без измена послужити лепа песмица „Полазак Југовића на Косово“ (из Данице за 1868. г.), у којој мајка испраћа децу у бој речима „изгините — само задобите!“ и која би у исто доба чинила леп пандан песми „Смрт мајке Југовића“ (XVIII); други одељак те песме био би први део Вукове „Цар Лазар и Царица Милица“ који је Новаковић употребио као III песму; и најпосле, као трећи одељак могао би се употребити онај део из велике Петрановићеве песме, у коме се описује *полазак српске војске на Косово*.

Трећи део имао би да обухвати све догађаје на Косову, и био би састављен из ових пет песама:

XI. *Лазар се привољева царству небеском и причешћује војску*. Први моменат имамо обрађен у првом делу Вукове песме „Пропаст царства српскога“, који је Новаковић употребио као IV песму у саставу. А за други моменат имамо епизоду с Косовком девојком, лепо обрађену у V песми Новаковићева састава.

XII. *Вечера у очи Видова дана*. Овај је догађај описан у трећем од Вукових „комада“, а Новаковић га је употребио као VII песму, с малим додатком на завршетку. Новаковићеве песме не би имало шта више додати.

XIII. *Милош убија цара Мурата*. За ову песму, за коју је Остојић употребио одговарајући део из бугарштите, могу се из велике Петрановићеве песме употребити стихови у којима је тај догађај описан, разуме се, с потребним изменама појединих места. За допуну њену могу послужити и пробранији стихови о томе из песме у „Босанској Вили“, о којој је било говора у I делу овога прегледа. Овом песмом има да се крунише слава и јунаштво највећег јунака Косовскога епа, који је у исто доба и највећи народни јунак. Ту је Милош необичан, натприродан; њега у сред покоља и нагоркиња вила подстиче

*) „На Косову Лазару нису помагали Арбанаси и њихова господа јужно од сједињеног Дрима“, — вели Љ. Ковачевић у својој расправи „Страхињић бан“ (Отаџбина XXI).

¹⁾ Љ. Ковачевић у својој расправи *Страхињић бан* (Отаџбина XXI) вели: „Предање о учествовању Зећана у косовском боју мора се сматрати као истинито, докле се аутентичним изворима противно не докаже“.

WWW.UNILIB.RS

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

БОРБЕ КРСТИЋ

ПАД СТАЛАЋА

на издржљивост, те чини чуда од јунаштва. Стихове, који говоре о „бабетини из стијене“ где учи Турке како ће са- владати Милоша, ваљало би задржати, јер им је основа у народном предању,²⁾ а доприносе слави бесмртног Обилића.

XIV. *Косовски бој*. Новаковић је за ову песму употребио други део Вукове „Пропаст царства српскога“, без измена. Но у њој је опис овог најглавнијег догађаја у епопеји врло кратак, па би је с тога ваљало допунити, као и уклонити већ помињати анахронизам у личностима војсковођа, — што је у неколико и Остојић учинио. За допуну могу послужити пробранија места из описа боја у великој Петрановићевој песми, као и опис из песме „Вила и соко“, о којој је било говора у I делу овог прегледа. У саставу ове песме можда би се могао корисно употребити и пети од Вукових „комада“. Као други одељак ове песме био би *састанак Лазара и Милоша* под Муратовим чадором, њихово погубљење и смрт Муратова; материјала за то има у Петрановићевој песми и оној из Босанске Виле. За овај одељак, који доприноси потпуности епопеје, има оправдања у народном предању.³⁾

XV. *Повратак Страхинића бана у Крушевац и долазак Васојевића Стеве на Косово*. Песма би се састојала из два засебна одељка, која међу собом не би имала нарочите везе. За први одељак има материјала у другом делу песме „Вила и соко“, који би се могао допунити стиховима из одговарајућег дела у великој Петрановићевој песми. Други би одељак био преправљени други део песме „Васојевић Стева“, од које је први део употребљен у IX песми овога нацрта. Сусрет Стевин с Орловићем, који је употребљен у Косовки девојци (XVI), може се избећи тиме, што би се уместо Орловића могао узети какав други Косовски јунак, нпр. Мусић Стеван.

Четврти део био би састављен из пет песама у којима су опевани догађаји *после боја Косовског*, овим редом:

XVI. *Косовка девојка*, — као у X песми Новаковићева састава, без измена.

XVII. *Гласи о боју на Косову*, — као у IX песми Новаковићева састава, без измена.

XVIII. *Смрт мајке Југовића*, — као у XI песми Новаковићева састава, без измена.

XIX. *Царица Милица на Косову*. Овај је мотив доста опширно обрађен у великој Петрановићевој песми, као завршни део њен, са два-три лепа места која би се могла употребити с прерадом осталих места. Као завршни део ове песме био би: *сахрањивање Лазарова тела у Грачаници*.

XX. *Обретеније главе кнеза Лазара*, као у XII песми Новаковићева састава. У крајњим стиховима могао би се уклонити анахронизам у ређању манастира, којих у доба преноса Лазарова тела у Раваницу није могло бити.

Овакав састав Косовске епопеје претпоставља, нема сумње, састављача који је толико добро познат с народном епском поезијом, да може с успехом поједина места и одељке препевати и лошије стихове лако замењивати бољим, народним стиховима.

Држећи се главне карактеристике народних песама, потребно је да свака од показаних песама, или и поје-

дини одељци њени (кад је састављена из два и три одељка, у којима су опевани разни моменти који не стоје у непоследној вези, као што је случај код IX, X, XIV и XV песме) има своју заокружену целину, с нарочитим почетком и завршетком; па ипак, свака песма, или одељак, треба да има значаја за целину, објашњавајући или потпомажући поједине моменте или карактере који имају значаја за главни догађај. На тај би начин све песме са својим одељцима биле, и поред своје самосталности, везане за главни догађај, те би међу собом чиниле једну *хармонијску целину*.

У место 12 песама Новаковићева састава имали бисмо овде 20, од којих би само једна била потпуно нова (IV), и једна у целини препевана (II), а остале би све биле песме познате из разних збирака народне поезије, или бар састављене из њихових делова. И, ако би те две песме (II и IV) биле обрађене тако да могу ући у ред осталих народних песама, хармонишући с њима и не издвајајући се из општега типа, онда би се тако добивена Косовска епопеја могла с правом назвати *народном*, јер би у њој биле заступљене све особине народне поезије и сва народна предања о боју Косовском. Такав би састав био добро примљен и у народу српском, јер би народ у њему нашао и све оне елементе који су му већ познати и омиљени.

На тај бисмо начин добили велику, потпуну и народну Косовску епопеју, која би могла имати око четири хиљаде стихова.

Можда ће се оваком распореду песама у нашем нацрту учинити неке замерке. Најјача и најоправданија могла би бити замерка код другог дела у коме, од доласка Муратова на Косово па до самога боја, мора да протече повећи број дана. Мурат изненада долази на Косово и Лазар се тек после Муратова позива спрема за борбу, позива и прикупља војводе и војску, и полази на Косово, — а за све то потребно је доста времена. Намеће се питање: шта ли је Мурат за то време радио? Зар је могао мирно чекати на Косову толико време докле се Лазар опремао? Ова питања заслужују пажњу.

Али, такав распоред у времену диктују и народне песме и народна предања. То се види из првог и другог од Вукових „комада“, из распореда у великој Петрановићевој песми, из Трношког летописа, као и из оних предања народних која је штампао Новаковић. Чекање Муратова на Косову ублажује се у Трношцу одговором Лазаровим Мурату (на позив да му се поклати и донесе хараче, или да изиђе с војском на Косово), у коме Лазар вели: „Све то није у мојој власти, но кнежеви и властела поставише мене у овој земљи српској; и што хоћеш да ти се поклоним, немогућно је ради клетве коју дадох људима мојим... но *страи се и причекај док сакућим људе своје*; и ако они реку да ти се поклоним, бићу први који ћу ти се поклонити; буду ли противни, дужан сам повести их против тебе, јер им се тако заветовах“...

Имајући на уму оваке разлоге, може и VIII песма (о Косанчићеву ухођењу Турака) задржати своје место по нашем распореду, ма да је Новаковић меће после причешћивања војске на Косову; јер се у њој, у Косанчићеву извештају о турској сили, налазе разлози са којих се Лазар одлучује на рат с Турцима.

Сем тога могло би бити још и питање: да ли би било подесније да IV песма нашег распореда дође одмах по-

²⁾ Види Трношац и „Народна предања“, стр. 43. и 50. овог прегледа.

³⁾ Трношац и „Народна предања“, стр. 43. и 52. овог прегледа.

сле I, као и XVI песма после XVII (као у Новаковића)? Мислимо да би у томе требало оставити слободније кретање самом састављачу, јер има разлога и за једно и за друго.

Autumni flores

*Nun ist es Herbst, die Blätter fallen.
 Und mir ferging die Jugend traurig.
 Des Frühlings Wonne blieb fersäumt;
 Der Herbst durchweht mich trennungschaurig,
 Mein Herz dem Tod entgegenträumt.*

Zenau.

V.
 Тужним криком гавран тромо небу леће,
 Ветар мразни дахом ситне капље гони;
 А стазом се уском спровод тихо креће,
 Кроз долину сетно смртна песма звони.

Са врхова тавних пада магла густа
 И покрива село, колебице црне, —
 А из мрачне шуме — што сад зија пуста
 Сова каткад крикне па у таму прне.

Мртвило и пустош!... Шта ја чекам више?
 Зар у души мојој није пустош давно?!...
 Зар смрт неће доћи да све косом збрише, —
 Да и мене скрије тихо гробље травно....

VI

Са досадом слушам како киша сипи
 Уз тужни звук ветра, што с даљних крајева
 Носи студ и пустош у питоми кутак
 Где зрак јужног сунца жупна поља згрева.

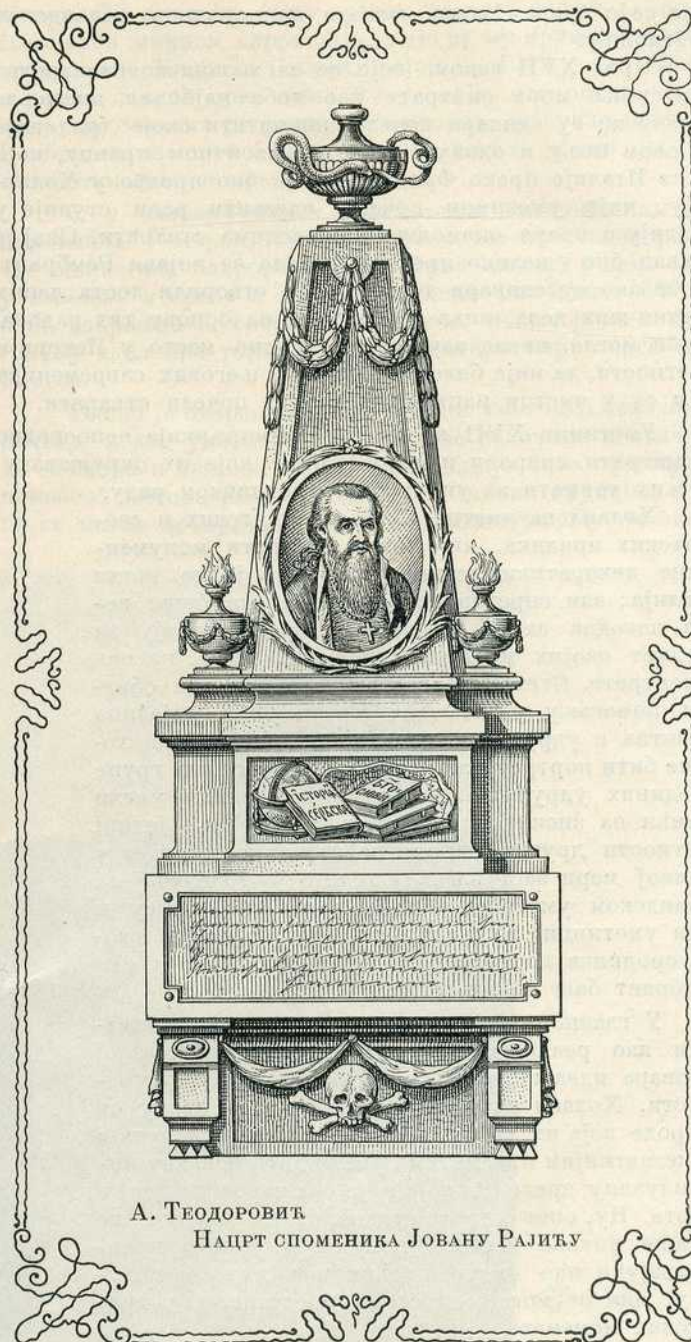
У вртићу моме, где су руже цвале,
 Сада стоје само стабљичице голе
 Што их ветар шиба; и цвилећи тихо
 Од јесени хладне оне милост моле.

Покрхане леже лозе ладолежа,
 Мирисави здравац погажен и свео; —
 Гомила од лишћа пожутелог стоји
 Где је био негда љупки крин и бео.

Само бршљан вити јоште се зелени —
 Сред пустоши ове милог цветног краја —
 Као венац што га тајна рука сплела
 Над још свежим гробом умрлога Маја.

Октобра, 1901.
 Зајечар.

МИЛУТИН ЈОВАНОВИЋ

А. ТЕОДОРОВИЋ
 НАЦРТ СПОМЕНИКА ЈОВАНУ РАЈИЋУ

Рембрахт

холандски сликар

Рембрахт припада времену XVII века, које је у историји његове отаџбине, Холандије, обележено оснивањем колонија и стварањем поморске силе холандске. После ратова за ослобођење, Холандија се почела у брзо развијати, те је у XVII веку постала управо центар светске трговине. Далек Исток, прекоморски Запад, класични Југ и предузимљиви Север стицаху се тада у холандским пристаништима да продају што имају, и купе што им треба. Богаство, не само државе, не само појединих градова, него и појединаца, поче невероватном брзином расти; а стицај културних као и религиозних прилика беше повољан за развитак свих грана духовног живота не само урођеницима, него и странцима као што су: Декарт, Локе и Спиноза. Хуго Гроцијус на филозофској основици ствара Поморско Право, а својим филозофским делом О праву у рату и миру ствара основе Међународног Права.

На жалост појезија, као и архитектура и скулптура, не могаху достићи ону висину коју достиже сликарство,

које се с правом може назвати националном холандском уметношћу.

Пред XVII веком, који се за холандско сликарство без сумње мора сматрати као доба најбољег цветања, холандски су сликари почели напуштати своје традиције на овом пољу и одавати се т. з. класичном правцу, који је из Италије преко Француске већ био продфо у Холандију, чији уметници почеше одлазити ради студије у Италију и према онамошњим обрасцима стварати. Овај је правац био у велико превладао, када се појави Рембрант. Ну и ако су сликари тога правца створили доста лепих уметничких дела, ипак Холандија, на основу тих радова, не би могла никад заузети оно видно место у Историји Уметности, да није било Рембранта и његових савременика који су у чистом националном духу почели стварати.

Уметници XVII в. почеше најмарљивије непосредно посматрати природу и њене појаве које их окружаваху, те њих узимати за углед свом уметничком раду.

Холандска уметност, због климатских и географских прилика, није могла стварати монументалне декоративне слике, као што је то могла Италија; али спретна соба холандска беше веома погодна за т. з. пандане, који узимају за предмет својих представа пејзаже, жанр, па чак и портрете. Стечено богатство даде прилике обилном помагању уметности, јер не само поједина друштва и удружења, него и сваки појединац хоћаше бити портретован, што су, а нарочито групе појединих удружења, холандски уметници умели подићи на висину историјских слика. Ни у једној уметности других народа не налазимо портрет у толикој мери заступљен, као што је то случај са холандском уметношћу овог доба, у коме су и сами уметници по небројено пута своје и својих сродника портрете радили, за шта нам је сам Рембрант баш најбољи пример.

У главноме можемо холандску уметност означити као реалистично-индивидуалистичну, којој одговара идеалистично-стилистични правац у уметности. Холандски се уметници не удаљаваху од природе која их је окружавала, и често су пута и најнезнатнијим предметима умели дати некакву индивидуалну вредност која није без нарочите дражи лепоте. Ну, опет с друге стране, таква уметност не могаше никако постати монументалном; а представљајући нам фигуре, већином у мирном положају, она не могаше достићи представљање драматских момената.

Непосредно посматрање природе, која је окружавала холандске уметнике, повело је њихову уметност правцем представљања ваздушних и светлосних проблема, у којима се јављаху и контуре и боје предмета који су имали бити представљени. Због близине мора и због силних канала, који пресецају не само поједине пределе него и саме градове холандске, у њиховој је атмосфери обилна водена пара која чини да сунчана светлост нема онакву интензивност као што је то случај у континенталним или јужним пределима. И ако се контуре у таквом осветљењу сасвим не губе, ипак су много мање оштре, због чега нам предмети изгледају више мање као нагомилана аморфна маса, а не као предмети са јасно одређеним геометријским облицима оштрих ивица. Па и сама боја, у којој у опште и можемо опажати поједине предмете, добија некакву извесну мекоћу и неодређеност, а због засињеног ваздуха воденом паром прелази између појединих локалних тонова нису никада оштри, него је све то мање више уједначено, као да је неким провидним велом застрто.

Ове и оваке атмосферске и светлосне појаве могу се и у нашим пределима посматрати, за шта је наша лепа јесен најпогоднија. Лепих јесењих дана, који се некад по својој интензивној светлости могу мерити и са најсветлијим летњим данима, можемо посматрати и најудаљеније брегове на хоризонту, како се у оштрим контурама уздижу и од свога позађа тако одвајају да бисмо им и мање врхове једне од других могли разликовати. Са нашег

лепог Калемегдана Авала нам тада изгледа као оштра пирамида која се небу уздиже, а далека села у Банату тако јасно распознају, и ако су других дана за нас и неопажљива. Кровове кућа у Земуну и на Топчидерском Брду могли бисмо скоро бројити, тако су њихови локални тонови различитих боја оштро једни од других одељени; а контуре су тако јако истакнуте, да због светлости и сенке, које тада опажамо, можемо сваки предмет пластично (у свима трима димензијама) посматрати.

Али настане ли позна јесен, настану ли облачни влажни јесењи дани, онда место плаве Авалине пирамиде видимо само једну без одређеног облика плаво-сиву гомилиу која као да је прилепљена за своје позађе. Банатска села не показују нам се, као да и не постоје; а наш суседни Земун завио се у неку тамно-сиву маглу, кроз коју тек овде онде можемо опажати само веће предмете и разликовати једне од других. — Наши ловци и рибари, који су у околини Макиша па и у самом Макишу ловили,

РЕМБРАНТ, ХОЛАНДСКИ СЛИКАР

моћи ће се ових природних појава још боље сећати, само ако су их кадгод посматрали; јер мочарна земљишта и предели, као што је и наш равни Банат, препуни су најразличнијих светлосних појава које су све саме по себи заслужне уметничке кичице.

Ето такве појаве, као што су ове које мало пре описасмо, дале су повода уметничком стварању холандских уметника, који су полутаму (Helldunkel) и облике предмета у њој до идеалности уздигли. Разуме се, да су и уметници других земаља радили у овом правцу, али нигде са толико успеха као у Холандији. Стога је и њена уметност *par excellence* окарактерисана свима особинама сликарске уметности у противности нпр. према грчкој класичкој уметности, која је опет *par excellence* пластичка. Па ипак обе ове и овакве уметности с правом заслужују назив класичне уметности, разуме се, свака у своје правцу.

Ако је прва половина XIX века одавала веће признање грчкој уметности и њен начин представљања пригрлила, то је друга половина тог века свој идеал гледала

у холандској уметности, а нарочито у њезину највећем представнику: Рембранту.

Rembrandt Harmensz van Rijn родио се 15. јула 1606. г. у Лајдену. Око 1620.г. пређе у универзитет, где сврши своје студије, али у исто доба учаше се и сликарству код тадашњих уметника. По свршетку универзитета оде у Амстердам, одакле се после полугодишњег бављења врати у Лајден.

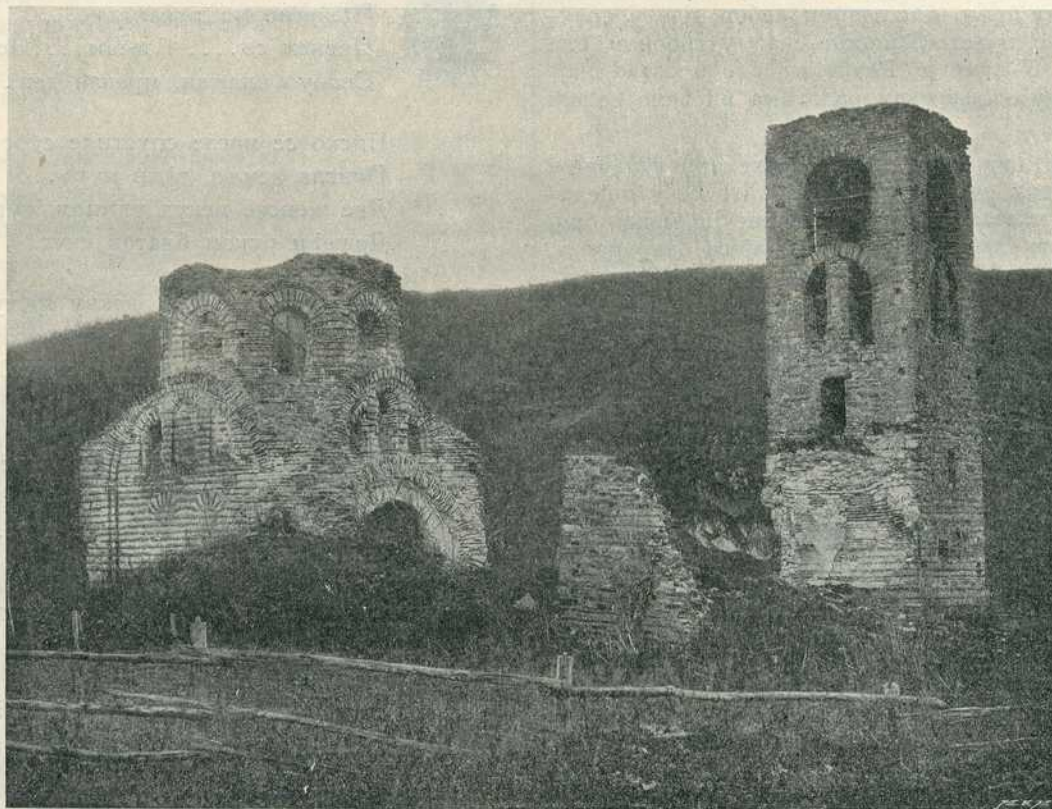
У Лајдену, пошто је сам проценио шта је и колико је у школи научио, виде да му још врло много недостајаше, те се стога повуче и одаде најмарљивијем проучавању природе и њених појава. Сам, без учитеља и упућивања, пође у велику школу природе, те почевши од оног што му најближе беше, иђаше све даље и даље у своје усавршавању.

Између године 1630. и 1631. пресели се у Амстердам, где постаде најомиљенији портретист тадашње публике. Ну његов дар и нагон ка извршењу великог задатка ускоро га нагнаше да се одрекне овог конвенционалног портре-

живот. Ну ипак му беше суђено да свој живот сврши у сразмерно мирном скровишту, које су му пружали његова друга жена Хенрика Стофел, којом се 1649. год. ожени, и његов син од прве жене, Титус који, отворивши трговину са сликама и разним старинама, откупљиваше од Рембранта све што би он израдио, а за то је још добијао бесплатан стан и храну.

И у оваквим скроз неповољним материјалним неприликама Рембрант је неуморно и без престанка радио час слике, чак бакрорезе. Свој бурни живот, у коме беше у изобиљу и среће и несреће, заврши Рембрант 1669. г. и би сахрањен 8. октобра те године, пошто је на непуну годину дана пре тога имао преживети и смрт свога сина Титуса.

Тешко је окарактерисати великог уметника неколиким речима, а код уметника Рембрантове величине и значаја, то се скоро и не може, јер би потребније било прегледати понаособ његове радове или бар у главним групама, како би се могао пропратити цео његов развитак. Ну, на овоме

НЕМАЊИНА ЦРКВА КОД РЕКЕ БАЊСКЕ

товања, то пође својим самосталним правцем. Наставивши се у јеврејском крају Амстерлама, нарочито се одао студовању јеврејских типова и њихова карактеристична одела које је после у својим сликама из Старог и Новог Завета употребљавао, мислећи и будући тврдо уверен, да ће, узимајући их за углед, бити најверније представљени стари јаврејски патријарси.

Године 1634. ожени се он Саскијом Уленборг-овом, са којом је засновао миран породични живот, пун среће и уживања. Стечено богатство и женин мираз давали су му прилике да живи животом богатога племића, због чега могаше задовољити и своју наклоност на прикупљању различитих уметничких дела из разних времена. Источњачка одела, накити и оружје красили су његове збирке којима су и многи музеји могли позавидети. Све те прикупљене драгоцености он је употребљавао према потреби и своје нахођењу при сликању слика, нарочито из црквене историје.

Овоме срећном и задовољном животу беше крај 1642. год., када му омиљена жена Саскија умре; а од 1650. г. западе Рембрант у тешке материјалне неприлике, те му се не само цела збирка него и стечена кућа год. 1657. и 1658. на добаш продадоше. Ове своје материјалне неприлике не могаше он ни до краја свога живота уредити, а сваковрсне парнице са његовим повериоцима загрчаваху му

месту, на коме се ово неколико речи публикује, можда ће и оволиким излагањем читаоци бити заморени; а кад се узме у обзир још и то, да је без слика говор о уметности у опште без велике, па можда и без икакве користи, — то ћемо се и ми задржати само на главним тачкама.

Проучавање историје сликарства у другој половини XIX века условљено је тачним познавањем Рембрантових радова; јер је његов утицај на блиску нам прошлост, па и садашњост, без сумње веома велики. Ово угледање познијих јевропских уметника на Рембранта, или још боље, васпитавање њихово на радовима његовим, проузроковало је и боље разумевање Рембрантових слика; стога се скупљачи слика окомише на прикупљање Рембрантових радова, због чега им је и цена невероватно скочила. Куриозума ради спомињемо само толико, да је Густав Ротшилд, из Париза, пред петнајестак година платио за две Рембрантове слике огромну суму од 700.000 франака; а да се данас у опште и не може купити каква добра слика његова, пошто се све већ мање више у јавним збиркама налазе, одакле се више и не продају.

Као сваки прави и велики уметник, и Рембрант је имао и моћи и вештине да оне природне појаве, које је његово око опазило, и на платну бојом изведе. У томе баш и лежи тајна његова светског успеха, што се он није

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

управљао према укусу свога времена, него је радио онако, како му је његов дар налагао, чиме је опет цео холандски народ и његов дух добио видљива израза у Рембрантовим сликама, као што су и сви велики уметници осталих народа били израз националног духа и особина својих народа.

Његове боје, којима се он помаже да да израза својим представама, нису тако оштро једне од других одељене; код њега нема локалних тонова, него су, због светлости и сенке, ти прелази из једне боје у другу увек нежни, ради чега се све слива у једну заокружену целину, у један једноставни тон. Нарочито је умео представљати ону полутаму која се код њега пење до појетичке висине. Контуре представљених предмета су увек заобљене; оне се често пута губе у позађу, те му стога и цртеж није свагда коректан. Из истих разлога он се у последњим годинама врло мало служио кичицом, него лопатицом којом је боју у дебелим слојевима на платно преносио.

И ако су његови радови многобројни, ипак се они поглавито свде на појетичко решавање проблема светлосних појава, час на пољу, под ведрим небом, час у полумрачној соби; час поред лојанице, час у гробном или тамничком мраку. У томе је Рембрант био и остао најјачи, и тој појезији на његовим радовима ми ћемо се још увек дивити.

Ну, ма како и ма колико биле слике приступачне и широј публици, ипак су оне, због тога што се у појединачним комадима налазе, ипак ограничене на мањи број посматралаца, него ли што је по случај са *бакрорезом*, коју је вештину Рембрант са великим успехом неговао.

Али нама не достаје времена и простора да ма и о најважнијим његовим делима проговоримо. Ко пак жели да нешто више сазна о раду Рембрантову, може доста публикација и репродукција (чак и у боји) његових дела наћи у библиотеци Народног Музеја; а осим тога и у монументалном делу Wilhelm-a Bode-a: *L'oeuvre complet de Rembrandt, tome I—V, Paris, 1897—1901*, које се налази и у нашој Народној Библиотеци под Бр. 30246|fol., у коме су до сада публиковане само слике Рембрантове, чији број износи на 400 комада, а које су на најсавршенији начин (хелиографира) репродуковане. — Управи Нар. Библиотеке можемо само честитати, што је и овакво једно дело набавила; јер, у оскудици оригинала и веће галерије слика, испитиваоци и поштоваоци праве уметности биће јој захвални на оваквим делима, желећи да се и у будуће таква дела набављају.

* * *

Ипак не могу завршити ово неколико речи о Рембранту, а да не упоредим данашње наше уметничке прилике са ондашњим холандским. Па да ли се сме на то и помишљати, а камо ли учинити? Ја мислим да смемо и можемо.

Из овог кратког прегледа могло се видети, како су холандски уметници створили холандско национално сликарство. Пут, којим су они ишли, ми смо мало пре показали; а тим истим путем пошли су данас уметници свих других народа, сем наших уметника. Ја сам већ другом приликом указао на погрешке наших уметника, а на овоме месту понављам само толико, да наши уметници, овакви какви су данас, неће никад моћи створити националну српску уметност.

Међутим сав наш рад мора баш данас бити управљен овим правцем, јер и ако не будемо успели, а то се и не може, створити националну српску уметност и културу *сад одмах*, онда ћемо својим радом у том правцу бар припремити земљиште за наше последнике. Наши уметници то могу пре и лакше постићи него ма ко други од нас, али им се треба одрећи Беча, Минхена, Париза, Рима и т. д. па пригрлити своју грудву земље и оно што је на њој, те то и обрађивати.

Посао је тежак, он је огроман; али нека наши уметници и то знају, да ће са таквим радом пре постићи успех и очувати своје име потомству, него ли на оном

међународном пољу, за чију смо утакмицу ми данас и сувише слаби, а да не подлегнемо туђем утицају, да не утонемо у туђе море.

Д-р Милоје М. Васић

Јесење јутро

врда постеља а хладна соба.
Изломио ме тежак сан....
Пренем се.... Гледам.... Јесење доба....
Свануо влажан, мрчан дан....

Ниско се магле спустиле суре;
Окисла земља, рђав пут....
Две женске некуд улицом журе,
Држећи руком блатав скут.

Знам откуд иду, у какву греху
Душа им плива. Да, све знам;
Ноћ посвећују шали и смеху,
Да сносе дању бол и срам....

И, у заблуди, раскршћу журе,
Држећи руком блатав скут....
Нек сипа киша из магле суре,
Њих циљу води рђав пут....

Врање.

Димитрије Хаџи-Микић

Матк и син

— пјесма у прози —

Михајло Милановић

уж јој је погинуо бранећи часни крст,
брранећи домовину. Кажу, кад је био на
самртном часу, да ју је заклео да пази
на једиња као на зенице очију својих;
да га учи свему што је добро и племенито,
а за највише да живи за домовину....
И кад он умре, она остаде сама саморана,
да са нејаким сином проводи своје
трудне дане... А син јој био љепши и
од зоре и бијела дана, та љепши је био

од сунца, звијездџа, од свега! Нико не би рекао да је то дијете једне прсте, једне сироте Српкиње, већ да је то право вилинско чедо. Хранила мајка своје једино чедо,

своју узданицу, али не хранила ни медом ни шећером, не одијевала свилом ни кадифом, не умивала му лице ни ђулсом ни млијеком — хранила га, одијевала и умивала уз преслицу и десницу руку, како се то обично чини и са осталом сиротом дјецом у сиротим домовима . . . . Оно јој било све на овом свијету, све благо њезино био јој њезин нејаки Живота. Крштено му име Красимир, али мајка од велике милоште предјела му име и зове га Живота.

„Ти си мој живот, Живота мили!“ — говорила она кад му је тепала, а он би је тада својим малим њезним ручицама почео миловати по лицу, по врату, свуда . . .

Мајка се топила од милина, гледајући како јој чедо из дана у дан све то више напредује и јача . . .

Дјетиња љепота рашчула се свуда, у далеким крајевима.

Једнога дана ступи у њезину скромну кућицу једна богато одјевена госпођа, застаде мајку да држи дијете на прсима и тихо рече:

— Јеси ли ти мајка тога дјетета?

Она је погледа ватрено у њезине упале очи и озбиљно рече:

— Јесам, госпођо! Ја сам мајка овога дјетета, а што то питаш? Да нијеси којом несрећом имала сина, па изгубила, или . . .

Госпођа јој не даде даље да говори и поче тихо, више жалостиво:

— Ја сам жена врло богата, богата тако да сама не знам колико имам блага; али мене Бог није одарио дјецом, те стога нијесам никада задовољна, све ми нешто, и крај толикога богатства, недостаје. Ја сам чула за љепоту твога сина, чула сам и за твоју несрећну сиротињу, стога дођох до тебе, да ти речем ово: ако хоћеш да те

усрећим, поклони ми то дијете, па да будеш срећна и честита. Даћу ти свега што ти душа зажели, даћу ти пола имања свога, или не . . . реци шта хоћеш да ти дам, даћу ти!

Мајка се грохотом насмија; објема рукама загрли јединче своје, пољуби га жарко, ватрено, и одважно рече:

— Свијетла госпођо! Како и сама видиш, ја сам жена сирота, врло сирота, можда нема веће сироте од мене. Ја немам никога да ми помаже, сама радим сама се прехрањујем; што год имам све је у овом дјетету, све благо моје, господство и срећа моја је у овом дјетету. Ти, свијетла госпођо, иштеш од мене оно, што ти ја никада . . . запамти госпођо . . . никада не могу дати. На част теби благо и господство твоје, ја волим ово своје благо! Иди, госпођо, закуцај на која друга врата, можда ће се наћи некакова не мајка, већ јнемајка! . . . Ја, како рекох, не требама већег блага, јер нема већег блага од овога! — И поново, свом љубављу добре мајке, објема рукама приви чедо своје, једину наду своју, уз вреле груди своје . . .

Госпођа преближе и као да се занесе у својим мислима. Дуго је стајала тако, као да ју је ко приковао, и нијемо посматрала час мајку, час дијете, дубоко уздахну и оде.

*

Прошло неколико година. Живота стао на ноге јуначке, опасао се мушком снагом, ради и пјева, пјева и ради . . . Његова добра мајка пуна среће и блаженства, па ипак стријепи на сваком кораку његову . . .

Једнога дана сједе њих двоје, једно уз друго, и славно се о нечем разговарају . . . У томе њихову разговору

Р. ОТЕНФЕЛД

БАДЊИ ДАН У ДАЛМАЦИЈИ

униће у њихову кућу богаташ Н.; погледа обоје неким жудним погледом, сједе на једну малу искривљену троногу столицу и поче:

— Тридесет је дана како путујем без престанка, тридесет конака сам конаковао, док сам дошао до жељенога мјеста. Љепота твога сина на далеко се прочула, па се чула и у моме сјајном двору. Моја јединица шћерка непрестано о њему мисли и о њему сања... Вели: умријеће, ако се не назове његовом љубом. И ето стога, за љубав своје јединице шћерке, дошао сам да те замолим да ми поклониш свога сина; њему ћу дати јединицу шћерку, а теби ћу, мјесто ове мале, прљаве кућице, саградити сјајне дворе у којима ћеш моћи као најсрећнија жена уживати све што твоје добро срце зажели... Ја се наддам, да ми нећеш молбу одбити, ради среће и твоје и твога доброга сина.

Мајка претрну и задрхта врло; затим покри лице рукама и врисну колико је грло донесе....

Живота прилетје мајци, наслони јој главу на бујне груди своје и рече:

— Мајко, шта ти би? Од чега си се препала?

И кад видје да му се мајка поврати, стаде пред богаташа и овако поче говорити.

— Велики господару! Ја се заиста чудим и дивим толикој смјелости и великој жртви коју си поднио — и подносиш — за своју шћерку. Али упамти ово: Ја имам само једну мајку — осјем мајке никог другог до Бога! — њоме се дичим, закљичем и за њу живим. Видиш је ослабјелу, изнемоглу као да ће скорим умријети, па ипак она за мене живи, јер има само мене.... Ми смо заиста сиромашни и с тога ти велика хвала на великој понуди твојој. Но ја волим уза своју стару изнемоглу мајку и своју сиротињу, него уз какво богатство са проклетством. Иди, господару, нека ти је срећан сваки твој корак, поздравим твоју јединицу шћерку и поклони је коме хоћеш, ја сам и овим врло задовољан.

Богаташ га погледа значајно, пошутје мало, затим му приступи, пољуби га у мушке образе, дубоко уздахну и оде без обзира.

А кад видје мајка шта и како учини Живота са оним богаташем, скочи као неком силом натјерана, рашири своје мршаве руке и радосно повика:

— Сине Живота, жив био својој мајци и нека ти је од данас и вазда алал и просто мајчино млијеко! — па му се сави око врата.

*

Прођоше неколико мјесеци. Мајка Животина остарјела, изнемогла, само што сједи и Богу се моли за здравље и дуг живот свога једиња сина. Често се моли Богу, да је Бог поживи, те да дочека Животу ожењена и смирена, па макар да одмах умре... То је говорила и њему самом, а он се само смјешкао....

Али једнога лијепога дана однекуд ступи у њихову скромну кућицу неки млад човјек сав у срми и у чистом злату, а оружан од главе до пете, застаде мајку и сина за софром, па да их не помета, сједе на ону клупу која је била тик уз врата.

— Које добро, брате? — упита Живота гледајући му час у очи час у његово свијетло оружје.

Гост као да је био сјетан, замишљен ли, тек по његовом лицу и понашању могло се опазити, да је био веома узрујан.

Животина мајка попусти кашику, окрену се право према дошљаку и рече мирно:

— Синко, како ми се чини, ти као да доносиш некакав глас шта ли? Ако има што, реци нам, не криј, треба да чујемо.

Гост се искашља, одахну и поче гласно:

— Ја сам народни гласник! Народ се српски диже на оружје, народ ме шаље да ово јавим свима и свакоме....

Живота осјети да га нешто силно дотакну до срца. Жудним погледом погледа гласника и мирно развуче:

— И ти, брате, дође, да нама тај абер донесеш?

— Ја, Живота брате — настави гласник мирно: дођох да ти јавим, да се наша драга браћа Срби дижу за свети часни крст и слободу златну. Народ српски и тебе позива, његова је воља да и ти станеш у часне редове српских осветара, да рахат поћеш онамо куда пођу и сва остала браћа наша — у свети бој, за срећу и славу нашу, за спас наше премиле домовине.

Животи стадоше очи и укоченим погледом погледа своју остарјелу мајку.... И он је гледаше дуго, нетрењивице, гледаше је тако жудно, тако слатко.... И за тренут ока он бијаше уз њу и држаше је чврсто загрљену.

Његова добра мајка у почетку бијаше врло потресена онијем гласом, али се напошљетку примири мало, јер видје уза себе својега премилога сина, јер осјети на своме лицу врелу сузу из његовијех жаркијех очију.

И као да се иза сна трже, гледаше га дуго и дуго и жарко љубљаше његово успламтјело лице, шапућући тихо некакву молитву....

И најпослије Живота поче тихо и благо, некако молећим гласом:

— Мајко, слатка мајко моја, родитељу мој! Чу ли ти шта овај брат наш рече, какав нам абер донесе? Моја се браћа дижу за свети часни крст, за слободу, за спасеније наше и наше домовине.... И мој се родитељ борио и пао за то, па није право, није ни пофално да ја, син његов, сједим скрштенијех руку и слушама јаде и покоре браће и сестара мојих.... Мајко, аманет свога оца ваља да испуним. Кроз час два хоћу да сам међу осталом браћом својом и стога те ево, мајко, родитељу мој, молим: — благослови!

Живота клече пред својом мајком и саже главу земљи. Мајка застријепе лахко и готово као да клону. И силом прибрав сву сна гусвоју. Тих, миран, блажен поглед баци на својега сина, десном се руком дохвати до главе његове, подиже очи у оно вјечно плаво небо и тихо, мирно прошапута:

— Живота, сине, животе мој, благосиљам те: иди, срећно ти било! Иди! Српство те зове за свети крст, за слободу и спас наше миле домовине!

Сарајево.

† Др. Светозар Милетић

(УСПОМЕНЕ И РЕФЛЕКСИЈЕ О ЊЕГОВУ ЖИВОТУ И РАДУ).

— Проф. Г. Гершић —

(СВРШЕТАК)

Та је интересна црта у психологији народа или „гомиле“ била у том, што народ и после свих преварених нада и очекивања не само да није обрнуо леђа Милетићу, не само да се није повео за злурадом дреком његових противника, него је, напротив, чврсто стајао уз њега, стајао као организована и срчана политичка војска под

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

заставом, готов да под његовом врховном командом и даље истраје на мегдану, да се бори за свој национални опстанак и да протестује против обести и притиска шовинизмом опијених Маџара. Чим се може објаснити толика народна оданост једноме човеку, толико пожртвовање и толика готовост за даљу борбу у критичким тренуцима, кад се губе и ишчезавају сви изгледи на ма какав успех? То је веома интересно питање, на које нам може одговорити само психологија народа или психологија гомили, а специјално још и једна студија о психичком стању угарског Српства у време, кад се Милетић појавио на политичкој позорници и кад је повео коло нове уставне национално-политичке борбе. Ја ћу покушати да се упустим у расправљање тога колико занимљива толико и несумњиво озбиљна и тешкога питања, али то не могу учинити у овоме тренутку, из простога узрока што услед нагомиланих службених послова немам довољно потребнога мира и доколице за такву психолошку студију.

Година 1868. беше у многоме погледу веома значајна како лично за Милетића тако и за цео српски народ у Угарској. Пошто поравнање између Беча и Маџара беше већ свршен факт, пошто се стара Аустрија претворила у нову дуалистичку Аустро-Угарску, те сад Немци и Маџари већ поделише и утврдише своју превласт над осталим народностима, а нарочито над Словенима, то је сад било за Србе и остале немаџарске народности у Угарској од нарочита интереса питање, како ће Маџари искунити своја још 1849. год. у Сегедину, па и доцније, у мучним тренуцима, толико пута свечано понављана обећања о правичном решењу питања народности у Угарској. Сад су Маџари били господари ситуације, господари у унутрашњем уређењу своје краљевине Угарске; добили су своје министарство и потпуну независну унутрашњу управу, па је сад ваљало видети: хоће ли имати бар још толико кавалерства да, у оквиру своје државе и њезина устава и не крљећи ни у чем њену целокупност и доминантни положај маџарског племена, ипак путем закона пруже народностима бар најпотребнија јемства и услове за њихов национални опстанак и њихово развијање. Ма колико да се могло, као што већ напред поменух, по држању Маџара после закључене погодбе с Бечом већ од прилике назирати како ће се они понашати и при решавању питања о народностима, ипак је било још некога зрачка наде, да ће колико толико водити рачуна о својим негдашњим толико звучним фразама и обећањима, и да ће имати још толико политичке увиђавности, те да виде, да баш сам добро схваћени интерес Угарске тражи да се једном прекине та унутрашња народносна распра, која Угарску слаби и разрива. И дође најзад и тај жељно и радознано очекивани тренутак. То је било у саборској сесији од год. 1868. У октобру те године зак. предлог о „равноправности народности“ изнесен је и претресан у саборском одбору а затим и у самом сабору. Међу народносним посланицама, који су учествовали у дебати како у одбору тако и у сабору, на првом је месту стајао Милетић; његова беседа у одбору а затим још већа и значајнија у сабору биле су одиста праве научне расправе о томе питању; оне су ремек темељите студије и парламентарне речитости. Тако су исто били значајни и његови говори при претресу законског предлога о православној српској и румунској народно-црквеној аутономији. Милетић је ту, верно потпомогнут осталим својим друговима, био потпуно на висини својега задатка и положаја и читао је Маџарима усред њихова сабора оштру лекцију. Разлоге његове они нису могли побити, него су просто већином изгласали један закон, који је био горка иронија на све оно, што су некад Маџари обећавали и што се могло захтевати и очекивати у једној модерној уставној држави за поље правично решење националнога питања. Такво решење питања о народностима беше велики удар за све немаџарске народности, а специјално за Србе; оно паде као тежак камен на већ толико измучене груди српскога народа, али је оно било још нарочито судбоносно за Милетића и његов даљи рад. Наступио је у његовој политичкој каријери опет један критички тренутак, иза којег је морао доћи прелом у целој даљем политичком раду и држању Милетићеву. Ту је Милетић прешао Рубикон, ту је пала коцка,

која је после дуге јуначке борбе довела најзад до — катастрофе. Одиста, кад се свршила парламентарна кампања око закона о народностима, и то свршила онако како сам мало час казао, онда је за Милетића и за целу његову странку било јасно, да је завршена ера надања, погађања и споразумевања, а да је куцнуо час, где се мора или абдицирати или одлучно угазити у тако тешку и ризичну борбу против маџарског притиска и шовинизма. Настала је ера одсудне опозиције.

Милетић се није ни за часак ломио и предомишљао, него је одважно и мушки развио барјак опозиције, запливао, дакле, поново у тај опасни политички вртлог. То је био сад нов одсек у политичкој историји угарскога Српства и у личној историји Милетићеве, одсек пун тешких искушења, големе борбе и великих жртава, при чему је Милетић вазда предњачио и био први на мегдану и на — нишану. Отворила се жива ватра и борба на свима линијама: борба на политичком и парламентарном пољу с маџарском владом и већином, борба на народно-црквеном пољу с јерархијом, борба на пољу велике српске мисли са разним противничким елементима и у факторима, а специјално још са Христићевим бирократски-полицијским системом у Србији и са журналистичким трабантима тога система и те владе и т. д. Ту су се сад почели један за другим низати значајни моменти и догађаји у животу и раду Милетићеву, које бих ја сад требало овде редом да додирујем и описујем. Све ово што сам до сад у овом цењеном часопису овако летимично испричао и описао из живота Милетићева може се сматрати тек само као увод у његову биографију; ја сам стигао до сад да додирнем тек само прве почетне стадије његова политичког и друштвеног делања, а сад тек ваља ући у опис свих његових големих, многостраних и тако интензивних радова и труда на свим скоро пољима народна живота. Предамном стоји још тако велики и богато наслани материјал који ја треба да савладам, да средим и да из њега изведем бар приближно верну и прецизно израђену слику великога покојника. Мислим да ће ми поштовани читаоци овога часописа признати, да је то једна студија коју ваља или изградити добро или — никак. За добру израду ја, на жалост, у овоме тренутку, као што већ напред рекох, апсолутно немам довољно времена а да тек ма како нешто набацам, то нећу и не могу. Стога молим све оне, који се за ову студију интересују, да ми не замере, што засад морам овде ове моје успомене и рефлексије о Милетићеву животу и раду да прекинем и завршим сматрајући то тек као први део задатка који сам на се примио. Задржавам право, а у исто време примам на се и обвезу, да други завршни део ових својих успомена и рефлексија публикујем, ако Бог да, што скорије, чим од својих нагомиланих дужности и послова могнем откинути нешто слободнија времена, те да до краја израдим ову скицу, коју сам отпочео с толико љубави и пијетета према сенци својега неумрлога ментора.

Скерлетно Слово

— РОМАН —

ИНГЛИСКИ НАПИСАО

NATHANIEL HAWTHORNE

ПРЕВЕО

Владислав Савић

(НАСТАВАК)

XXII

Литија

ре него што је Јестира Прина могла своје мисли и видети шта да се ради према новом чудном стању ствари, чуше се звуци војне музике која се приближаваше једном побочном улицом. Она објављиваше да са старешинама и грађанима долази литија општин

ској кући, где је по обичају, који је одавно био утврђен, пречасни Г. Димесдел имао да говори своју проповед о Избору.

У брзо се указа глава литије, са достојанственим и лаганим кораком, како скрену за један угао крчећи себи пута до трга. Прво дође музика. Она је била од разних инструмената, можда несавршено састављених једно са другим и на којима се свирало без особите вештине, али који су ипак постизали оно ради чега се хармонија добоша и труба обраћала гомили — а то је да даду узвишенији и јуначнији изглед призору који се догађао на тргу. Мала Бисерка испочетка плескаше рукама, па онда у тренутку изгуби немирно узбуђење због којег је била у сталној трзавици целога јутра; она гледаше немо, и изгледаше да се уздиже као каква морска птица на дугим таласима и вихорима музике. Али је у првашње расположење поврати сунчев одсјај са шитова и светлог оружја војника који иђаху за музиком као почасна пратња литији. Та чета војника — која се још одржава из прошлих времена са старом и часном славом — није била од најамника. У њеним редовима беху центлемени који у себи осећаху ратни позив и тражаху да успоставе неку врсту Војничког Удружења где би, као у удружењу Ритера Темплера, могли изучавати ратну науку и њезину примену, у колико им то допушта њихово мирно занимање. Уважење, које је у то доба имао војнички ред, могло се видети из поносног држања сваког појединца у овој чети. Неколицина од њих, својом службом у Холандији и на другим бојиштима јевропским, с правом су заслуживали име и понос војника. Уз то сви обучени у сјајне оклопе и са перјем које трепташе над њиховим светлим морионима, беху од утиска какав не може постићи никаква модерна војска.

Ипак су цивилини великодостојници, који иђаху одмах иза војне пратње, још више заслуживали пажњу посматрачеву. И по самој спољашности беху величанствени, те према њима холи корак војника изгледаше простачки ако не глупачки.

То беше доба у коме је дар цењен много мање него данас, али се зато много више поштовала јака грађа која је давала чврстину и достојанство карактеру. Народ је био наследио особину да поштује; а та се особина у потомцима налази у малим размерама и много слабије, ако још у опште и постоји тај осећај уважења и поштовања јавних радника. Та промена може бити и добра и рђава, а делимично и јесте то обоје. У тим старим данима инглиски дошљак на овим суровим обалама (будући оставио краља, племиће и све ступње власничког реда, док су у њему још били силни осећај и потреба за поштовањем) одавао је то поштовање седој коси, достојанственом челу старости или непорочној поштењу, крепкој мудрости или тужном искуству т. ј. даровима оне високе и ретке врсте, који откривају сталне идеје и тиме имају право на опште поштовање. Ови први државници, као Брандстрит, Ендикот, Дадли, Белингам и остали, које на власт уздиже избор народа, изгледа да нису били Бог зна како даровити, већ су се одликовали више мудрој трезвеношћу него делатношћу духа. Они су имали душевне снаге и самопоуздања, те у данима искушења и опасности стајали чврсто на бранику државних интереса као хриди против бурних таласа. Те црте оваквог карактера беху јасно представљене у четвртастој облику лика и јакој телесној грађи нових набојних старешина. Што се тиче држања природног ауторитета, мајка отаџбина не би била постиђена да види све вође нове демократије као чланове Горњег Дома или Тајног Краљевског Савета.

Одмах иза старешина иђаше млади и високо цењени свештеник, са чијих се усана очекивала побожна проповед приликом годишњег избора. У то доба тражило се више духовне спремности за његов положај него за политичку улогу; јер — не обзирајући се на више мотиве — у поштовању народа, које се граничило са обожавањем, био је и подстицај довољно јак да се најсилније амбиције задобију у службу. Па и сама политичка власт била је у присенку моћних свештеника.

Који га гледаху сада, држаху да, од како је Г. Димесдел први пут ступио ногом на обалу Нове Инглиске, није никад показао толико енергије која се виђаше у ходу

и изгледу којим одржаваше своје место у литији. Корак му није клецао као до сада, стас му не беше погурен, нити му рука почиваше на срцу. Ипак, ко би свештеника боље загледао, опазио би да његова снага није била телесна. Она је могла бити само духовна, коју су му удили анђелски посланици. Она је могла бити утицај оног силног напитка који се справља једино у ватреној пећи дуго гоњених мисли. Или је, може бити, његов осетљиви темперамент био оснажен гласном и шумном музиком која се дизала небу и која је подигла и њега својим таласима. Међутим његов поглед био је тако замишљен да је било сумњиво, да ли је Г. Димесдел и чуо музику. Његово тело било је туна и кретало се у напред са необичном снагом; али где је био његов дух? Далеко и дубоко у својим властитим пределима, занимајући се природном делатношћу, да у ред стави ток узвишених мисли које ће се ускоро појавити. За то ваљда и не чујаше ништа, не виђаше ништа, не знађаше ништа од онога што се догађало око њега; али духовни елемент узнео слабо тело и понесе га, не осећајући терет, и преображавајући га у дух себи идентичан. Људи јакога духа, који су постали болесни, имају моћ да у даној прилици силним напором скупе живот од неколико дана, па онда буду мртви за толико исто време.

Јестира Прина гледаше нетренимце у свештеника, осећајући неку кобну власт на себи, али од куда и како — не знађаше рећи. Бејаше свесна само тога да је тај утицај долазио из неке сфере врло удаљене и која је била савршено изван њезина домаћаја. Она замишљаше да ће учити бар једну црту по којој би га познала. Она мишљаше на мрачну шуму са малом усамљеном долином, на љубав и страх и на маховином обрасло стабло где су, с руком у руци, мешали свој страсни разговор са жалостивним жубором потока. Како су се онда присно познавали! И је ли то онај човек? Она га сада једва познаваше. Он сада прође корачајући достојанствено са литијом уважених отаца, он који је недостижан у своје светском положају, а још мање у оном високом полету несимпатичних мисли, кроз које га сада угледа! Њен дух клону под уверењем да је све морало бити варка, и да у ствари нема никакве истинске везе између ње и свештеника. И Јестира је била још толико жена да му је мучно могла то опростити, — а најмање сада када се могао чути блиски корак њезине кобне судбине, све ближе и ближе! Та он је био у стању да се потпуно извуче из њихова заједничког света, док је она пипала у мраку и пружала своје хладне руке не налазећи га.

Бисерка као да је видела и одговарала осећајима своје мајке, или као да је и сама осећала удаљеност и неприступност у којима се свештеник налазио. Док је литија пролазила, дете је било узнемирено, вијући се тамо амо, баш као птичица која би сад хтела одлетети. Кад све прође, она погледа у лице Јестире Прине. —

— „Мајко“ рече: „је ли то онај исти свештеник што ме је пољубио крај потока?“

„Будя мирна, драга мала Бисерка!“ шапуташе јој мајка: „Не треба увек говорити на тргу о ономе што је било у шуми.“

„Ја нисам уверена да је то он! Тако чудновато изгледа!“ настави дете. „Иначе ја бих отрчала к њему и молила га да ме пољуби сада, пред целим народом, баш као што је учинио тамо пред старим, мрачним дрветима. Шта би свештеник рекао, мајко? Да ли би метнуо руку на срце, издерао се на ме и заповедио ми да одлазим?“

„Шта би друго рекао, Бисерка“, одговараше Јестира: „већ да није време пољупцима, и да се не треба љубити на тргу? Добро је било, лудо дете, што му ниси притрчала!“

Исто осећање према Г. Димесделу беше исказала још једна личност, чија настраност учини оно што би учинио мало ко од градских становника — то јест да отпочне разговор јавно са оном која је носила скерлетно слово. То беше Госпођа Хибинсова која, обучена врло раскошно, са штапом са златном дршком, беше дошла да види литију. Како је ова стара госпођа уживала глас (који ју је најзад и живота стао) да је она главни чаробник у свима врачаријама које су се непрестано догађале, гомила

СТ. ТОДОРОВИЋ

СВЕТИ САВА МИРИ ЗАВАЂЕНУ БРАЋУ

се уклони испред ње и изгледаше да се плаши додирати њезине одеће. Кад је видеше заједно са Јестиром Прином, страх који улеваше Хибинсова беше удвојен, и то беше узрок што се цела гомила далеко уклони са оног дела трга где стајаху ове две жене.

„Где, који би од смртних могао и помислити?!“ шапуташе стара госпођа поверљиво Јестири Прино. „Зар онај свештеник, онај светац на земљи, као што народ мисли о њему, а који, морам признати, доиста тако и изгледа! Видећи га саде у литији, ко би помислио да је ту скоро изашао из своје учионице, шапћући какав старојеврејски текст из Библије, и отишао у шуму да се шета! Ха! ха! Ми знамо шта то значи, Јестира Прино! Али доиста, тешко ми је веровати да је то био тај исти човек. Видела сам многог свештеника кад корача за музиком, а који је играо заједно са мном по истом такту Нечије музике, док је какав индијански жрец или лапландски врач био у послу са нама! Ама то је ситница за жену која познаје свет. Али овај свештеник! Можеш ли доиста посведочити, Јестира Прино, да је то био исти онај човек који се сусрео с тобом у шуми?“

„Госпођо, ја не знам о чему говорите!“ одговори Јестира, слутећи да је Госпођа Хибинсова полудела. Али ипак беше силно запрепашћена и страхом поражена због саопштењем које је потврђивало лични однос толиких лица — и саме себе међу њима — са Лукавим. „Мени се не пристоји говорити тако о побожном и ученом свештенику какав је пречасни Г. Димесдел.“

„Срамота, жено, срамота!“ повика стара госпођа претећи прстом Јестири. „Зар ти мислиш да ја, крај толиког

бављења у шуми, не могу познати ко је још био тамо? Та могу, па нека не остане у њиховој коси ни један лист из дивљег украса којим се ките када играју! Познајем те, Јестира Прино, јер видим знак. Сви га можемо видети на беломе дану; а у ноћи он светли као црвени пламен. Ти га носиш јавно, па стога и не може бити речи о њему. Али онај свештеник! Чуј да ти кажем на уво! Кад Црни Човек види неког свога слугу како се устеже да призна свој дуг, као тај пречасни Г. Димесдел, он нађе начина да се знак изнесе на видело, на очи целом свету! Шта свештеник увек крије руком на срцу? А, Јестира Прино?“

„Шта је то, драга Госпођо Хибинсова?“ журно питаше Бисерка. „Је ли и ти то видела?“

„Ништа, мила моја!“ одговори Госпођа Хибинсова, дубоко се клањајући Бисерки. „Ти ћеш сама видети то, било раније било доцније. Кажу дете, да си ти од рода Краља Ветрова! Хоћеш ли изахати са мном једне лепе ноћи да видиш свог оца? Тада ћеш дознати зашто свештеник држи руку на срцу!“

И смејући се тако, да је могао чути цео трг, злослута стара племићка оде даље.

Међутим претходна служба била је свршена у општинској кући, и глас Г. Димесдела чујаше се како отпочиње беседу. Некакав неодољив осећај гоњаше Јестиру ближе томе месту. Како је света зграда била пуна света, да нико више није могао ући, она заузео место баш поред губишта. Место је било доста близу да је могла чути целу проповед као какав неодређен али разноврсан жубор и шум који је потицао од веома необична глас свештеникова.

Сам глас по себи био је прави дар; јер кад слуша- лац не би нимало разумевао језик којим је проповедник говорио, ипак би био ношен тамо амо самим тоном и хар- монијом његовом. Као у свакој другој музици, и у њему је било страсти и жара, јаким или нежних узбуђења, исказаних да их разуме свако срце па ма где да је одгајено. И ако је глас био гушен црквеним зидовима, Јестира Прина слу- шаше га тако пажљиво, пратила га са тако силном сим- патијом, да је проповед имала за њу неко значење сасвим изван неразумљивих речи. Те речи, кад би биле јасно ра- забране, можда би биле само груб медијум и оковале ду- ховно значење. Овако, она је чула лагани тон сличан бру- јању ветра кад се спрема да отпочине. Она се дизаше, као и он, кроз постепене висине нежности и јачине, док јој се најзад не учини да је овај глас пуном јачином не уви у облак страха и свете величине. Па ипак, ма како да је био величанствен тај глас, у њему је увек био карактер туге. Гласно или нејасно изражавање бола — као да беше шапат или крик човечанства које пати и буди саучешће у свакоме срцу. Каткад једино се могаше чути само тај дубоки пџтос, једва чујан, како јеца у сред немог ћу- тања. Али и онда кад би глас свештеников постао виши и заповеднички — када се смело дизао горе — а кад би достигао сву своју јачину и моћ, испуњујући цркву и крчећи себи пута кроз чврсте зидове и разлевајући се у слободном ваздуху — и онда кад би слушалац пажљиво и с намером ослушнуо, могао је открити исти узвик бола. Шта беше то? Јадање једнога људскога срца, пунога туге, можда и кривице, које исповеда своју тајну било бола, било кривице великоме срцу човечанства; које моли за његову симпатију или опроштај у сваком тренутку, у сваком акценту, и никад узалуд! Овај дубоки и стални пригушени тон био је оно што је свештенику давало ње- гову особиту моћ.

За све то време, Јестира стајаше као кип на под- нојју губилишта. И кад је глас свештеников не би за- државао ту, у самом том месту било је неодрживе при- влачне снаге, јер одатле почиње њезин први час живота у срамоти. Њоме владаше осећај — мало одређен да би био мисао, али који притискиваше њезин дух — да је цео њен живот, и пре и после, био у вези са овим местом.

Мала Бисерка, међутим, беше се одвојила од своје мајке и играше се слободно по тргу. Она увесељаваше мрачну гомилу својим немирним и светлуцавим сјајем, баш као што каква шарена птица осветљава цело дрво са мрач- ним лишћем, верујући се тамо амо, час виђена а час за- клоњена у полу тами устрепталог лишћа. Њени су по- крети били таласаста, али каткад оштри и неправилни. Они су давали доказа о немирној живости њезина духа, која је данас била двојном неуморнија, јер је почивала и од- говарала немиру своје мајке. Гдегод би Бисерка угледала ма шта што би изазвало њезину живу и луталачку радозна- лост, одмах би тамо потрчала. Пуританци гледаху на њу, па и ако се осмехиваху, ипак су били наклоњени да потврде да је дете ђавољег порекла, по неописаној дражи лепоте и чу- дноватости која је сијала кроз њено лице и блистала у ње- зиној живости. Она отрча и загледа са у лице неком ди- вљем Индијанцу, осећајући да је његова природа још више дивља него ли њезина. Па онда, са урођеном смелошћу, али ипак са неком особитом резервом која је такође била карактеристична, одлете међу мрнаре, међу ту ветром опа- љену децу океанову; а они је гледаху са дивљењем и чу- ћењем, као да је прамен морске пене узео на се облик девојчице са душом морских свитаца што се ноћу блес- кају испред лађина кљуна.

Један од тих морепловаца — господар лађе, који је говорио са Јестиром Прином — беше тако задивљен Би- серкином појавом, да покуша ухватити је у намери да јој украде један пољубац. Пошто је видео да је њу исто тако немогућно ухватити као и какву птицу у ваздуху, он скиде златан ланац, којим беше обавијен његов шешир, и баци га детету. Бисерка га одмах омота око свога грла, тако вешто, да је изгледала као да је део ње саме, без чега би је било тешко замислити.

„Је ли твоја мајка она жена са скерлетним словом?“ упита мрнар. „Хоћеш ли јој однети једну поруку од моје стране?“

„Ако ми порука буде годила, хоћу!“ одговори Би- серка. —

„Онда јој реци“ настави он: „да сам поново говорио са оним прним, погнутим доктором, и он узима на се да поведе са собом свога пријатеља, онога господина кога он толико воли, тамо преко мора. Стога нека се твоја мајка побрине само о себи и теби. Хоћеш ли јој рећи то, чедо вештичино?“

„Госпођа Хибинсова вели да је мој отац Краљ Ве- трова!“ повика Бисерка са врашким осмејком. „Ако ме зо- веш тим ружним именом, ја ћу му се жалити на тебе, и он ће ти лађу буром гонити!“

Летећи тамо-амо преко трга, дете се врати мајци и саопшти јој поруку мрнареву. Јестрин дух, дотле јак, из- држљив, најзад се сломи кад угледа црне и кобне сенке неизбежне Судбине, која се показа у тренутку кад је из- гледало да је отворен пут и њој и свештенику из овог лавирнита беде.

Док се њезин дух борио са ужасним страхом, који јој задаје морепловчева порука, она је имала да издржи још једно искушење. Око ње је било много лица из око- лине, која су често чула о скерлетном слову, и којима је оно представљано страшно гомилом лажних и претераних прича, али која га никада нису видела својим очима. Та лица, пошто су исцрпла друге врсте забављања, скупише се сада око Јестире Прине са грубом и неотесаном ра- дозналошћу. Ма како да су била непажљива, ипак не пре- ћоше извештај од неколико аршина. На том расто- јању стадоше, привезана силом гнушања које им улеваше мистични знак. И цела група мрнара, кад угледа гомилу која се тиска, а чујући за значење скерлетног слова — дође и умеша своја опаљена и разбојничка лица у круг гледалаца. Па и сами Индијанци, привучени радозналошћу белих људи, прокрадаху се кроз гомилу и упираху своје змијске очи на Јестирине груди, вероватно замишљајући, да она, која носи тај богато извезени знак, мора бити од високог положаја и достојанства у свом народу. Најзад се и градски становници гураху ка истом месту и муча- ху Јестире Прину, можда више него сви остали, својим хладним, добро познатим погледом на њену давнашњу сра- моту. Јестира гледаше и познаде иста лица оних матрона које су је очекивале при њезину изласку из тамнице пре седам година. Све су биле ту, изузев једне, најмлађе и једине која је имала сажаљења међу њима, и којој је она доцније са- шила мртвачки покров. У последњем часу, кад се она spremала да далеко одбаци ватрено слово, оно је неким чудом при- вукло пажњу и постало предмет узбуђења, те на тај на- чин силије паљаше њезине груди, него икада после пр- вога дана кад га је метнула на себе.

Док је Јестира стајала у том мађијском кругу срама, док је лукава свирепост њене казне изгледала као да је навек прикова ту, дотле је дивни проповедник гледао доле са своје говорнице на слушаоце који му беху предали владу над својим духом. Свети свештеник у цркви! Жена са скерлетним словом на тргу! Зар има дрског обра- жења које би смело и помислити да је исти ватрени жиг био на њима обојима!

XXIII.

ОТКРИЋЕ СКЕРЛЕТНОГ СЛОВА

Речити глас, који је носио собом душе слушалаца као на бурним таласима, најзад се умири. Наста тре- нутно ћутање, дубоко и немо као после пророчанских речи. Затим се диже жагор и пријатно брујање, као да слуша- оци, ослобођени од мађије која их је била довела у пре- деле неког другог духа, долажаху себи од страха и дотадашњег дивљења. Потом гомила поче да се гуши на вратима црквеним. Сад, кад је проповед била свршена, требало им је удисати друкчији ваздух, који је боље од- говарао грубом земаљском животу у који беху повраћени, него што је ова атмосфера коју је проповедник преобразио у пламене речи и испунио заносним духом својих мисли.

На слободном ваздуху ово усхићење изливаше се у речима. Трг и улица жубораху на све стране потпуну хвалу о свештенику. Његови слушаоци не могаху мировати докле не кажу један другоме оно што је сваки боље знао него

што је овај могао чути или казати. По општој сведоци, никада човек није говорио тако мудро, тако узвишено и пуно светог духа као што је он говорио тога дана; нити је икад Небеска Истина очевидније говорила кроз смртна уста него кроз његова. Њезин утицај могао се очима видети како слази на њега, како влада њиме и стално га уздиже изван писане проповеди која лежаше пред њим, и испуњава га мислима које су му морале бити чудне исто тако као и његовим слушаоцима. Предмет проповеди изгледаше да је био однос Божанства према људским удружењима, са нарочитим погледом на Нову Инглиску коју су они неговали усред ове пустиње. И, у колико се приближавао крају, неки као пророчански дух беше сисао на њега, нагонећи га да му служи као што су му служили стари пророци у Израиљу, само с том разликом да где год су Јудеји пророци објављивали казну и пропаст своје домовине, његова је мисија била да пророкује високу и славну судбину за ново сакупљени народ Господњи. Али кроз све то, и кроз целу проповед, пробијао је неки дубок, тужни ниски тон патоса, који није могао бити протумачен друкчије већ као природна туга некога који ће скоро преминути. Да, њихов свештеник, кога су они тако волели — и који је тако њих све волео, да није могао отићи на небо без дубока уздаха — слутио је своју рану смрт, слутио је да ће их оставити у сузама. Мисао, да је још за кратко време на земљи, додаде последњу моћ утицају који проповедник беше произвео; изгледало је као да је какав анђео у своме лету на небо затрпао својим сјајним крилима над народом за један тренутак — светлост и сенка у исто доба — и просуо доле на њих дажду златних истина.

Тако за пречаснога Г. Димесдела беше дошао један тренутак светлији и пунији живота него и један пре тога или икоји после. Он стајаше у том часу на највишем врху моћи на који могаху допети свештеника у првим данима Нове Инглиске духовни дарови, богато знање, сила речитости и глас непорочне светлости, у доба када је свештенички позив већ сам по себи био висок положај. Такво је било место које је заузимао свештеник, кад саже своју главу напред на наслон говорнице, при крају проповеди о Избору. Међутим Јестира Прина стајаше поред губилишта са скерлетним словом које је још увек као ватра сијало!

Тад се опет зачу шум музике и одмерени кораци војничке прагње која излажаше на црквена врата. Литија је имала да прође одатле до градске гостионице, где је требало да свечана гозба допуни церемонију.

Стога, још једном, ред поштованих и величанствених отаца пође напред кроз широку стазу народа, који се повуче назад, с пуно поштовања, на обе стране пред Гувенером и старешинама, старим и мудрим људима, светим духовницима и свима који бејаху чувени и одликовани. Кад ови бејаху на сред трга, народ их поздрави узвицима. То је био недољив излив одушевљења, који беше раснашен у слушаоцима оном дивном струјом речитости која је још брујала у њиховим ушима. Сваки осећаше снаге у себи и удисаше је из груди свога суседа. У цркви једва беше савладана, а на отвореном пољу она се дизаше под небеса. Ту бејаше довољно људских бића, и у њима довољно високо изражених и хармоничних осећаја да произведу јачи глас него што га могу дати тонови буре или грома и ромор мора; и овај силни полет многих гласова стапаше се у један велики глас општим нагоном који прави исто тако једно велико срце од многих. Никада се са земљишта Нове Инглиске није подигао силнији узвик! Никада није на земљишту Нове Инглиске стајао човек толико поштован од стране својих смртних суграђана као овај проповедник.

А шта је он осећао тада? Зар се око његове главе у ваздуху није вио сјајни светокруг? Пошто је био тако слављен од стране својих поштовалаца, да ли су његове ноге доиста газиле по земаљској прабини?

У пролазу литије, све очи беху окренуте тамо где се виђаше свештеник како ступа напред међу цивилним достојанственицима и војничком пратњом. Узвик се лагано изгуби као шум, у колико један по један део гомиле доби прилику да види свештеника. Како је изгледао блед

и нејак у сред све своје славе! Снага или боље рећи надахнуће које га је одржавало док није изговорио свету поруку која је доносила своју снагу са неба — беше му одузета сада, пошто је њена дужност била потпуно извршена. Жар, који су приметили да се сија на његовим образима, беше се угасио као пили који се без наде губи над последњом жишком. Једва је, са тако мртвачком бојом, изгледало да је то лице живог човека; једва да је то био човек са животом у себи, јер клецаше тако нервозно у својој снази, и ако не паде.

Један од његове браће — честити Џон Вилсон — видећи стање Г. Димесдела, коракну поузано напред да му понуди своју помоћ. Свештеник дрхтаво али одлучно одби понуђену старчеву руку. Али он иђаше и даље, ако би се тако могло назвати његово кретање које је више личило на непоуздане напоре детиње које гледа мајчину руку пружену да га охрабри. И сада, ма како да су били не приметни његови последњи кораци, он беше стигао наспрам добро познатог и временом поцрнелог губилишта, где је давно пре толиког времена Јестира Прина била јавно посрамљена. Ту и сада стајаше Јестира држећи малу Бисерку за руку! И скерлетно слово бејаше на њеним грудима! Овде се свештеник заустави, ма да је музика настављала величанствени и весели марш по коме се кретала литија. Она га позиваше напред — напред на светковање — али он се овде заустави.

Белингам га беше са страхом посматрао за време последњих тренутака. Он сад остави своје место у литији и приђе да му понуди помоћ, јер, судећи по изгледу Г. Димесдела, мораће пасти. Али бејаше нечега у изразу свештеникову што задржа старешину, и ако то беше човек који се покораво ласно нејасним опоменама које долазе од једног духа другог. Гомила гледаше за то време са страхом и чуђењем. У њеним очима ова земаљска слабост била је само нов облик небеске снаге; јер није сматрала за чудо ако се такав свети човек на њихове очи виноу горе, постајући магловитији и светлији и губећи се најзад у небеској светлости! Он се крену ка губилишту, и пружи своје руке.

„Јестира,“ рече: „ходи овамо! Ходи к мени, моја мала Бисерка!“

Он их гледаше аветињским погледом; али је у исто доба у њему било нечега нежног и победничког. Дете одлете к њему као птица и обави своје руке око његових колена. Јестира Прина (лагано, као гоњена неизбежном судбом и против своје воље) такође приђе ближе, али се заустави пре него што дође до њега. У тај мах Роџер Чилингворт или се прогура кроз гомилу или се појави из земље, јер тако мрачан, смушен и очак беше његов поглед — покуша да одврати своју жртву од онога што беше наумила! Ма шта да је било, тек старац јурну напред и ухвати свештеника за машину.

„Лудаче, стани! Шта сте наумили?“ шипуташе он. „Одби натраг ту жену! Отерај то дете! Све ће бити добро! Немој оцрнити свој глас и умрети у сраму! Ја вас још могу спасти! Хоћете ли да осрамотите своју свету службу?“

„А лукави! Чини ми се да си доцкан стигао!“ одговори му свештеник гледајући му у очи са страхом али одлучно. „Твоја моћ није оно што је била! С Вожјом помоћи, умаћи ћу ти сада!“

Па опет пружи своју руку жени са скерлетним словом.

„Јестира Прино,“ узвикну са збиљом која је у срце дирала: „У име Бога тако страшнога и тако милостивог, који ми даје своју милост да у овом тренутку могу учинити оно од чега ме је уздржао пре седам година мој тешки грех и бедна слабост, ходи ближе сада и додај своју снагу мојој снази. Твоју снагу, Јестира! па нека буде по вољи коју ми је Господ подарио! Томе се противи свом својом силом овај бедни и увређени старац! — Свом својом силом и силом пакла! Ходи Јестира, ходи! Помоци ми попети се на ово губилиште!“

Гомила се беше узбудила. Лица од положаја и достојанства, која стајаху око свештеника, беху тако изненађена и тако им беше нејасно шта значи све то што гледаху. Немоћна да приме објашњење које им се наметаше и неподобна да друго измисле, остадоше само неми и мирни посматрачи суђења које Провиђење вршаше. Видеше све-

штеника, наслоњена на Јестирина плећа и подржавана њезином руком, како се ближи губилишту и пење уза степеннице; а мала рука у греху рођеног детета беше у његовој. Стари Роџер Чилингворт иђаше за њима, као неко који је у присној вези са драмом греха и туге у којој су сви имале своје улоге, те по томе имађаше права да присуствује последњој сцени.

»Да си тражио широм земље,« рече он свештенику гледајући га мрачно: »не би нашао ниједно место тако скривено — ниједно тако високо или тако ниско, где би ми могао умаћи, изузев ово губилиште!«

»Нека је хваљен Онај који ме ту доведе!« одговори свештеник.

Али ипак дрхташе и обрати се Јестири са изразом сумње и страха у својим очима, који се издаваху јасно и ако му лебдијаше слаби осмејак на уснама.

»Зар ово није боље,« шапуташе: »него оно о чему сањасмо у шуми?«

»Не знам! Не знам!« одговори она журно. »Боље? Погледај! Ми треба да умремо обоје, а и мала Бисерка са нама!«

»Са тобом и са Бисерком нека буде Божја воља!« рече свештеник: »А Бог је милостив! Пусти ме да извршим његову вољу коју је Он јасно показао пред мојим погледом. Јер ја сам, Јестира, на прагу смрти. Стога ме пусти да се пожурим узети на себе део својега срама!«

Ослоњен на Јестиру Прину, а држећи за руку малу Бисерку, пречасни Г. Димесдел окрену се честитим и уваженим старешинама, светим духовницима, који му бејаху браћа, народу чије срце беше тако узбуђено, али пуно тужне симпатије, слутећи да се неко дубоко животна питање — пуно греха, пуно бола и кајања — има да открије пред њиме. Сунце са висина осветљаваше свештеника пуним сјајем, одвајајући га тако рећи од свију земаљских предмета, да исповеди своју кривицу пред судом *Вечите Правде*.

»Народе Нове Инглиске!« повика високим, свечаним и величанственим гласом који се подиже над њима — али са тугом у себи, а каткад са узвиком који се пробијао кроз неизмерну дубину кајања и бола. — »Ви, који сте ме волели! — Ви, који сте ме за свеца сматрали — погледајте ме овде, светског грешника! Ја стојим на месту где је требало да станем пре седам година, овде са овом женом, чија ме рука, више него слаба снага којом сам се дотетуррао догде, одржава у овом страшном тренутку да не паднем лицем на земљу! Погледајте на скерлетно слово које Јестира носи! Сви сте се грозили од тога! Где год би се кренули, оно је бацало тужни сјај страха и ужасну одвратност око ње. Али овде, посред вас, стоји неко чијег се жига греха и срамоте нисте гнушали!«

Овде изгледаше, да ће свештеник оставити неоткривен остатак тајне. Али он победи телесну слабост — а још више слабост срца — која се бораше за владу над њиме. Он одбаци сваку помоћ и корачи напред један корак испред жене и детета.

»Жиг је био на њему!« настави он са неком врстом жестине. Био је решен да каже све. »Видело га је Божје око! Анђели су увек указивали на њега! Ђаво је знао за њега и вређао га непрестано својим ватреним претом! Али он беше жиг вешто сакрио од људи, и иђаше с вама као дух, јадикујући, јер беше тако чист у грешном свету, и тужан што беше далеко од своје небеске родбине! Сада, на самртном часу, он стоји пред вама! Он вас позива да опет погледате на Јестирино скерлетно слово! Он вам вели да је оно, са свим својим тајанственим ужасом, само сенка онога што он носи на својим грудима, и да је тај његов властити ватрени жиг само слика онога што га је пекло у дубини његова срца! Нека овде стану они који сумњају у Божји суд над грешником! Глете! Глете страховиту сведоџбу тога суда!«

Грчевитим покретом уклони свештеничку ризу са својих груди. Тајна беше откривена! Али би било безбожно описивати то откриће. За један тренутак, поглед ужасом запрепашћене гомиле беше упрт у то аветињско чудо. А свештеник је стајао, са пламом победе на лицу, као онај који у кризи најсилнијега бола извојује себи победу. Па онда паде доле на губилиште. Јестира га подиже мало

и наслони му главу на своје груди. Стари Роџер Чилингворт клече поред њега, са црним мрачним изразом, као да живот беше ишчекао из њега.

»Ти си ми умакао!« понављаше више пута: »Ти се ми умакао!«

»Нека ти Бог опрости!« рече свештеник. »Ти си такође тешко грешно!«

Он скрете своје очи, које су се гасиле, са старца и упре их на жену и дете.

»Моја мала Бисерка« изговори слабо, а на лицу му беше благ и мио осмејак, као осмењак духа који се спрема да мирно отпочине. Сад, када терет беше скинут, изгледало је као да жели да се пошали и поигра са дететом. — »Драга мала Бисерка, хоћеш ли ме пољубити сада? Онда ниси хтела тамо у шуми! Али сада хоћеш, је ли?«

Бисерка пољуби његове усне. Мађије беху побеђене. Велики приказ бола, у коме је то дивље дете учествовало, разви све њене осећаје љубави; и њене сузе, које падоше на лице њезина оца, биле су залага да ће она од сада знати за људске боле и радост; да се неће вечито борити са светом, већ бити жена у њему.

»Јестира,« рече свештеник: »остај збогом!« »Зар се нећемо више видети?« шапуташе она. »Зар нећемо заједно проводити вечни живот? Извесно, извесно ми смо искупили једно друго оволиким болом! Ти гледаш далеко у вечност тим великим очима које умиру! Реци ми шта видиш тамо!«

»Мир, Јестира, мир!« рече јој он свечано и дрхтаво. »Закон који смо преступили, грех са ужасом откривен — нека ти једино занимају мисли! Ја стрепим! Бојим се. Можда се нећемо никад више, за то што зборависмо својега Бога — кад нарушисмо однос међу нашим душама — никад више састати у вечном и чистом јединству! Бог зна! А Он је милостив! Он је доказао своју милост, више свега, у мојој беди, док сам на грудима носио ове ватрене муке! Али зашто је послао онога црнога, ужаснога старца да ми муке вечно распирује! Што ме је довео овде да умрем пред народом смрћу победнога срама! Да сам био поштеђен од и једне од ових мука, ја бих био изгубљен за навек! Нека је хваљено име Његово! Нека буде воља Његова! Збогом!«

XXIV.

З а к љ у ч а к

После дужег времена, колико је народу било довољно да уреди своје мисли у односу на горе описани догађај, било је неколико прича о томе шта је све било на губилишту.

Већина гледалаца сведочаху да су видели на грудима јаднога свештеника *скерлетно слово* — са свим налик на оно што га је носила Јестира Прина — утиснуто у месо. Што се тиче његова постанка, било је различних објашњења. Неки тврђаху да је пречасни Г. Димесдел, на сами дан кад је Јестира Прина први пут понела срамни знак, почео покајнички живот, и да је најзад завршио ужасним мучењем себе сама. Други, напротив, мишљаху да је знак постао тек много доцније, пошто га је стари Роџер Чилингворт, као моћан врач, изазвао с помоћу својих отровних напитака. Трећи опет — а ти су били у стању да познаду свештеникову особиту осетљивост и чудни утицај његова духа на тело — вероваху да је страшни знак био производ вечно раднога зуба кајања, који је прогризао из дубине срца напоље, и најзад јасно посведочио Небески Суд присуством овога слова. Читалац може бирати између ових теорија. Ми смо просули сву светлост коју смо могли добити о овоме предсказању, и сада, пошто је оно своје учинило, радо бисмо избрисали његову дубоку бразду из свога духа где ју је урезало дуго размишљања у врло немилој јасности.

Чудновато је, при том, да су извесна лица, која су присуствовала целом приказу, и тврдила да нису ни за тренутак скидала својих очију са пречаснога Г. Димесдела, порицала да је било икаквог знака на његовим грудима, управо колико и на грудима новорођенчета. Нити су, по њихову казивању, његове последње речи признавале, нити бар издалека наглашавале и најмање учешће

од његове стране у греху због кога је Јестира Прина носила скерлетно слово. По овим поштовања достојним сведоцима: свештеник, свестан да ће умрети — а такође и свестан да га гомила увршћује међу светитеље — желео је да, издишући у наручју ове пале жене, покаже свету како је ништавна људска честитост. Пошто је посветио цео живот људскоме духовноме добру, он је начинио од своје смрти причу, у намери да својим поштоваоцима даде велику и потребну поуку да смо, пред очима Бескрајне Чистоте, сви подједнаки грешници. Хтео је да их поучи: да је и најсветији међу нама само утолико умакао својим ближњима, да би могао јасно увидети милосрђе које нас штити, те да потпуније одбади варку о људској заслуги која би, са неким правом, хтела погледати на више. Не доводећи у сумњу тако велику истину, нека нам је допуштено да ову последњу причу с Г. Димисделу сматрамо као пример оне непоколебљиве верности са којом пријатељи каквог човека — а особито кад је тај човек свештеник — бране његово име и онда кад докази, јасни као сунчеви зраци на скерлетном слову, утврђују, да је са грехом умрљано и лажно створење од прашине.

Сведочанства којих смо се држали — један стари рукопис, написан по усменим казивањима лица од којих су нека познавала Јестиру Прину лично, а друга чула причу од савременика — јасно утврђују погледе које смо раније изказали. Између многих поука, које нам пружа искуство једнога свештеника, ми једино стављамо ову у облику изреке: „Буди истинит! Буди истинит! Буди истинит! Слободно покажи свету ако не најгоре што је у теби, а оно неку црту по којој се то најгоре може закључити!“

Ништа није било значајније него промена која се извршила, одмах после смрти Г. Димисдела, у понашању и изгледу онога старца званог Родер Чилингворт. Сва његова снага, сва његова животна и интелектуална моћ, као да га најједном напустише, те доиста увехну, сасуши се и по готову ишчезе са овог света као ишчупана биљка која лежи спарена на сунцу. Тај несрећни човек беше узео за правило свога живота: да систематски гони и да се свети! И кад више није било ђавољег посла на земљи за њега, једино што беше остало овоме одрођеноме сармртнику, било је да оде тамо где ће му његов господар наћи пуне руке посла и платити му по заслуги.

Био би занимљив предмет испитивања питање: да ли мржња и љубав нису једно исто у основи својој? И једна и друга, у крајњем развиту, захтевају присну везу и познавање срца; свак чини да осећајна храна и духовни живот једнога лица зависи о другом, свака оставља страсног љубавника, или не мање страснога мрзјоца, у очајању и тузи кад му предмета нестане. Философски посматране, обе страсти изгледају у суштини исте, изузев што се једна гледа у небеској светлости а друга у тамном и кобном сјају. У свету духова, стари лекар и свештеник — узајамне жртве на земљи — можда ће несвесно наћи да се сума њихове замањке мржње и злобе претворила у златну љубав.

Остављајући на страну свако разлагање, остаје нам да саопштимо читаоцу још једну чињеницу. Стари Родер Чилингворт у својој болести (која је била исте године) и својом последњом вољом и тестаментом, чији су извршиоци били гувернер Белингам и пречасни Г. Вилсон, завешта велико имање, како овде тако и у Инглиској, малој Бисерки, кћери Јестире Прине.

Тако Бисерка, вилинско дете, ђавољи изданак (као што многи тврђаху све дотле) постаде најбогатија наследница свога доба у Новоме Свету. Вероватно да ова околност изазва промену у понашању публике. Да је мајка са дететом остала овде, мала би Бисерка, чим је стасала за удају, могла помешати своју дивљу крв са потомком најпобожнијега од свих пуританаца. Али убрзо по смрти лекаревој, жена са скерлетним словом ишчезе, а и Бисерка с њом. За дуго година, и ако је овда онда нејасан глас о њима прокрчио себи пута преко мора (као безобличан комад дрвета које таласи избаце на обалу са почетним словима имена), ипак никаквих поузданих вести не бејаше о њима. Прича о скерлетном слову претвори се у легенду. А моћ његова била је још јака и одржаваше у страшној

успомени губилиште на коме је издахнуо свештеник, као и градину крај мора где је становала Јестира Прина. Близу овог последњег места, нека деца играху се једно после подне, кад угледаше неку високу женску у својј одећи где се приближује вратима градине. Та врата била су годинама затворена, али их она откључа. Било да зарђало гвожђе или труло дрво попустише њеној снази, било да се она увуче као сенка преко ових сметњи — тек она уђе!

На прагу застаде, окрете се на страну, јер ући сама у ту промену, и преко прага куће у којој негда струјаше живот, било је може бити тужније и жалосније него што је могла поднети. Али то беше само за тренутак, па ипак довољно дуг да се могло приметити скерлетно слово на њеним грудима.

И Јестира Прина врати се и узме на себе давно остављени срам! Али где је била мала Бисерка? Ако је била још у животу, морала је бити у пуном развоју женске младости и лепоте. Нико не знашаше, нити се икад сазнаде потпуно тачно: да ли је вилинско дете отишло прерано у девојачки гроб, или је њена дивља богата природа била умекшана и спремљена за женску благу и нежну срећу. Али за остатак Јестирин живота било је знакова који су говорили да је она предмет љубави и пажње неких становника друге земље. Писма долажаху, са племићким знацима на себи, и ако за те знаке није знала инглиска хералдика. У колиби било је ствари за угодност и луксус, које Јестира није никад употребљавала, али које је само богатство могло купити, а Љубав измислити. Било је ситница, малих украса, драгоцених знакова вечите успомене, који су морали бити израђени нежним прстима по упутству срца које љуби. Једном видеше Јестиру како везе одело за новорођенче са таквом раскоши и уображењем, што би направили праву узбуну да се какво дете, тако обучено, појавило пред нашим трезвеним градом.

Укратко, у граду се веровало да је Бисерка не само била у животу, већ и удата и срећна и да се сећала своје мајке, и да би се јако радовала кад би њена мајка била с њоме на њезину огњишту.

Али је за Јестиру Прину било више стварног живота у Новој Инглиској него у тој непознатој земљи где је Бисерка свила себи огњиште. Овде је био њен грех; овде њена туга; овде је она имала да се каје. Она се вратила и поново узела на се — својом слободном вољом, јер и најоштрији старешина тога гвозденог доба не би јој то заповедио — знак чију смо црну историју напред испричали. Никада више није тај знак остављао њезине груди. Али у низу Јестириних година, које бежу испуњене радом, мислима и самопожртвовањем, скерлетно слово препада бити жиг који привлачи презрење и гнев људи, већ оличаваше нешто што изазива сажаљење и страх, као и поштовање. И како Јестира Прина не знашаше за себи-чност, нити живљаше ради своје забаве и личне користи, народ јој повераваше све своје туге и невоље, тражећи њезина савета као од лица које је прошло кроз многи јад. Нарочито жене у вечитим парницама, кад би њихова страст била рањена, презрена, згажена, недостојноме поклоњена, или кад је лутала и била грешна, или са тешким теретом срца које нико не цени, не тражи, — долажаху градини Јестире Прине, питајући зашто су тако бедне и шта је тому лек!

Јестира их тешаше и световаше како је најбоље знала. Она их увераваше: да чврсто верује да ће у бољем доба, кад свет буде дозreo за то, кад то Небо буде хтело, Нова Истина бити откривена свету, која ће поставити односе жене и човека на поузданој основи узајамне среће. Раније у животу, Јестира је узалуд уображавала да и она може бити та изабрана пророчица, али је одавно увидела немогућност да икаква мисија божанске и тајанствене истине буде поверена жени грехом окаљаној, притиснутој срамом или која носи терет доживотне туге. Анђео и апостол новог открића мора доиста бити жена, али смерна, чиста, лепа и мудра; и она ће проповедати не кроз суморну тугу, већ кроз небеску радост; она ће показати како нас света љубав може усрећити најистинитијим примером таквог живота успехом крунисанога.

Тако говораше Јестира Прина, обарајући свој поглед на скерлетно слово. А после много, много година, нов

један гроб беше ископан близу другог старог и упалог у гробљу (поред кога је доцније сазирана Краљевска Капела), али са међупростором као да прах ова два спавача нема никаква права да се помеша. Ипак један надгробни камен служаше за обоје. Свуда наоколо беху споменици са урежаним грбовима; а на овој простој плочи — као што пажљив посматрач још може приметити и застати збуњен његовим значењем — виђаше се нешто изрезано на лик каквог хералдичног знака. Та плоча имађаше и девизу; а њезине речи могле би послужити као мото и кратак опис наше овим завршене легенде. Плоча је мрачна и осветљена само једном вечно запаљеним кандилом туживијим од сенке.

На црном пољу те плоче сија само слово А.

Рудолф Вирхов

Physiologie und Klinische Medicin. — 1848. г. свестрано је проучио и реферовао о тифусу који се због глади појави

ођен 1. октобра 1821. године у Шифелбајну, ступио је као осамнаестогодишњи свршени матурант у војно-лекарски институт у Берлину, где је после 4. године добио докторску титулу и као млађи лекар ступио у завод Charité. У том је заводу именован 1843. год. за професора. Већ у првим годинама свог научарског рада обратио је пажњу на се због својих одличних студија и расправа; 1847. г. засновао је, као приватни доцент у универзитету, веома цењени *Archiv für pathologische Anatomie,*

РУДОЛФ ВИРХОВ

у Горњој Шлеској. Одмах за тим покушаше да га, ради народног здравља, кандидују за посланика, али се то не сврши како се желело, јер Вирхов тада још не имађаше 30 година, без којих се не улази у скупштину. Чу то га не задржа од политичког рада на зборовима, те се и данас прича о бурним скуповима које је Вирхов одушевљавао својим говорима. Због тога му је 1849. г. одузела влада место у Charité, где је, после протеста Лекарског Удружења, поново враћен. Али пошто га баш тада Вирцбургски универзитет позиваше за професора Патолошке Анатомије, он се реши, прими позив и оде у Вирцбург.

Тако је Вирцбург постао колевка његове научарске славе и зборница многобројних медицинара, јер хитаху Вирхову да чују најодлучнију и најпоузданију реч научарску. Дотадашњу теорију о ћелији напао је Вирхов одважно и ступио у полемику са Рокитанским, из које је изашао као победилац. Већ пре завршетка својих истраживања, 1856. г., отишао је Вирхов у Берлин, одакле су га непрестано позивали. На две године по доласку у Берлин, дакле 1858. године, објавио је Вирхов у целом свету прослављено дело своје *Die Cellularpathologie in ihrer Begründung auf physiologische und pathologische Gewebelehre*. И ако су у овом делу, у низу година, сад понека места исправљена или допуњена, ипак је оно основа модерне медицине и најбољи упутник за лекаре. —

Поред редовних предавања у универзитету, примио је Вирхов у своје руке и управу Патолошког Института, те га је уредио по свом нахођењу тако да је још вазда углед сличним заводима. По повратку у Берлин био је изабран за општинара, те Берлин има највише њему да захваљује за поправљење здравствених односа у немачкој престоници. Његов рад није остао само на уништавању зла, већ је нарочиту пажњу обраћао да се зло и не појави. Подизање болница вршено је по његовим прописима, а те прописе примише и сви већи светски градови. Нарочито се бавио и о проучавању канализације, и што данас Берлин у својој канализацији има поузданог чувара од разних зараза, највећа је заслуга Рудолфа Вирхова. У читавом низу година, не само за Немачку већ за цео свет, узимао је Вирхов иницијативу или је био саветник у питањима о људском здрављу.

12. октобра о. г. прослављен је у Берлину његов осамдесет-први рођен дан на званичан, ванредно сјајан и звучан начин. Чак се овом приликом чула реч „апотеоза Вирхова.“ Доиста, сјајнији и свечанији јубилеј не да се замислити.

Вирхов је, крај све своје дубоке старости, остао млад и несравњено радан. Он ради увек и одмара се само врло мало, за време школских ферија. Сарадник једног француског листа посетио га је летос у Швајцарској и вели, како стари учењак врло лако сноси својих осамдесет година, како је пун духа и добре воље. Прави младић. То не беху само обични конвенционални изрази, кад му приликом јубилеја рече један говорник:

— Ми ћемо једва чекати да дође и ваша деведесета година и наћи ћемо вас међу нама истог као што сте и данас: пуног живота и здравља.

У Берлину је све, што има какав било учени назив и обележје, сматрало за част да дође и поздрави јубилара. Све академије, сва велика учена друштва беху послали своје представнике. Васцела Јевропа беше присутна. Француска беше послала сенатора Корнила, одлична бактериолога; Енглеска — лорда Листера, славна хирурга и т. д.

Први говор пред попрејем Вирховљевим, у новом Патолошком Музеју, држао је доктор Штут, министар јавне наставе.

— Ја желим, рекао је он, довршујући свој говор: да дух, из којег је произашло незаборављено дело Вирховљево, и даље задахњује, оживотворава нашу медицинску школу.

У току неколико часова, говори су се низали један за другим. У вече беше великолепан банкет у дворници „Изгубљених Корака“ у парламентској згради. Ту се могле чути пуне садржаја захвалнице Вирхова и безбројне здравице. Доктор Корнил, заступник француске, беседио је у име својих колега из Француске и нарочито је истицао улогу Вирхова у стварању Целуларне Патологије. Лорд Листер беше донео адресу Краљевског Друштва у Лондону. Великом патологу би приказана једна плакета, која представљаше услуге које је он учинио медицини, са по светом на латинском језику од ученог патолога талијанског, Бачелија. Више је од двеста лица присуствовало овом банкету који нико присутан неће моћи заборавити.

Професор Велдегарс, трајни секретар научне академије, предао је Вирхову, од стране немачких лекара, дар

од 50.000 марака, да би се тим потпомогла једна научна установа у почаст Вирхова. Најзад је министар Штут објавио, да је цар подарио јубилару велику златну медаљу за научне труде и прочитао је царево својеручно писмо.

Ничега мало није било при светковању ове осамдесетогодишњице. У свем свету радо признају да је седи лекар заслужио та ретка одликовања. Поред Пастера можда ниједан човек није имао већег утицаја на напредак модерне медицине. Несравњен лекар, клиничар, физиолог — он је основао Целуларну Патологију; схватање правилно и плодно. Болест организма је само болест ћелије која сачињава и одржава тело. Ћелија је оно што је нападнуто — она је оно што треба чувати. У врло важним списима, Вирхов је развијао студију живе ћелије, њених модификација и трансформација. Он је науци подигао пажње вредан споменик. Захвалност му дугује цело човечанство.

Dr. Ч.

Сима Игуманов, српски добротвор. — Сима Андрејевич Игуманов подигао је у Призрену православну Богословију и оставио непокретно имање у Београду, кога је приход намењен на издржавање Богословије и школовање младића из Старе Србије. У Турској он је урадио оно, што је Текелија урадио у Аустрији према својој могућности, месним потребама и приликама. Он је народни добротвор. Својим трудом и знојем он је зарадио капитал и жртвовао га своме роду и племену. Стога је вредно, ма у најкраћим цртама, да знамо његов живот.

Сима је рођен на три Јерарха (30. јануара) 1804. г. Као сироче одрасте код свога брата, игумана у манастиру Св. Марка, са чега су га и звали „Игуманов Сима“, по чему се доцније и назвао Игуманов.

Манастир је Св. Марка више села а изнад реке Коринше, према Душановој ливади, на 3 часа од Призрена. Ту се Сима учио књизи код брата, ту је одрастао усред српских споменика и слушао историју свога народа из уста самога народа. Око 1820. год. врати се у Призрен својој кући и поче да тргује. Године 1830. ступи у ортачину с пашом, да би могао подићи фабрике на р. Бистрици више манастира Св. Аранђела, где је сахрањен Душан. Кад 1835. год. уклоне из Призрена пашу, овај захвати Симин капитал од 200.000 гроша. Око тога је вођена парница. Сима продужи радњу. Оженио се Султаном из породице Вукића, која му роди кћер Софију и сина Мањола. Живео је и у Цариграду, а из њега се пресели с трговином у Одесу 1846. год.

Године 1861. Сима је преко Србије ишао у Призрен, и по црквама скупио јадне и жалосне дрвене путире и однео у Русију. Услед тога, махом су све цркве у Старој Србији добиле како књиге тако и окрете и утвари црквене. Од своје стране опет Сима је слао књиге и отварао школе. У Сиринићској жупи подигао је дивну школу о свом трошку, а у другим местима помагао општине и својим моћним утицајем радио да се отварају школе. Како унапређење школа и свештенства поглавито зависи о митрополиту, Сима, да би за ту радњу придобио рашко-призренског митрополита Мелентија, пошаље му из Русије на поклон митру, окрут, јеванђеље и диван сервис за домаћу употребу. Он је за скупе новце откупио више кућа и плацева, па је то све ујединио и подигао палату за богословију под заштитом руске царевине, у чему има огромну заслугу бивши руски Призренски консул И. С. Јастребов. Сима је нашао и учитеље, од којих треба споменути имена: прве ректоре архимандрита Саву, и Ставрића, родом из Босне, који је свршио Кијевску духовну академију и о Симину трошку послат у Призрен.

У том задеси Симу највећа несрећа: умре му у Курску једини син (Мањоло) 1871. г. Сима падне у очајање, разболи се и после оздрављења напусти сву своју велику радњу и све своје фабрике, па се пресели у Призрен. Живећи у Призрену, он је сву своју пажњу и љубав поконио школама и старању о подизању школа. Немилице је на то трошио новце.

Сима је био необично поштен, частан; држао је дату реч. Најмилије му је било зборити о српској прошлости, о манастирима, о српској будућности и т. д.

Пред рат 1875. год. Сима се настани у Београду. У првоме рату Арнаути нападају на Призрен и прорешетају куршумима Симину школу, али је његови пријатељи Турци одбране. Сима је школу поправио.

Тестаментом је све своје имање оставио на своју школу и на школовање, или овде или на страни, младића из Старе Србије. За тутора је поставио српског митрополита и два трговца. Године 1882. он оде из Београда у Призрен, где од кашље премине друге године (1883.) у часни пост. Био је колико патриота, толико исто побожан Србин. Сарањен је у цркви Св. Марка у гробници свога оца и мајке. Ту је цркву он подигао, украсио, прибавио јој земаља и шума и био прави њезин ктитор.

Нека му је лака српска земља, коју је тако ватрено љубио. Опширније о Сими Игуманову види чланак П. Срећковића у I књизи *Браства*, којим смо се и ми послужили.

Сеоба Срба под патријархом Чарнојевићем (Сликао Паја Јовановић). Оригинал ове слике спремљен је био, по поручбини патријарха Георгија Бранковића, за мађарску Миленеумску Изложбу, да без речи а силно, уверљиво и историјски верно покаже свима и свакоме како је један део народа српског извршио сеобу своју из Старе Србије у Угарску; да покаже, да то није било долазак сиротиње или просјака, већ долазак народа једног, уређеног и са својим поглавцима и духовним и војничким. — Оригинал је ове слике у Саборској Дворници Карловачке Патријаршије.

Владика Петар II Петровић Његош. — Клањајући се генију овог великога песника српског, доносимо, о педесетогодишњици његове смрти, веран лик његов, поносни што га је Српкиња родила, што је српско име увенчао даром и славом својом.

Слава му и хвала!

Пад Сталаћа (сликао Ђ. Кретић). — Ко не зна народну песму о паду Сталаћа, о војводи Пријезди и Јелици верној љуби његовој, госпођи разумној? То предање народно забележио је кичицом по платну Ђорђе Кретић, академски сликар. Репродукцију тог његова рада износимо у овом броју пред своје читаоце, уверени да ћемо угодити њихову српском поносу. —

Напрт споменика Јовану Рајићу (А. Теодоровић). — 11. децембра о. г. навршило се сто година од смрти великог богослова и историчара архимандрита Јована Рајића. Тога дана приређена је у Сремским Карловцима скромна али пуна пијетета прослава његова имена. Пре подне био је помен у Св. Вознесењској цркви (где је Рајић крштен), а по подне, у гимназијској дворани, била је свечана седница богословско-књижевног друштва *Слога* са одабраним програмом. — Још за митрополита Стратимировића заснован је фонд за подизање споменика Јовану Рајићу. Фонд располаже, како чујемо, сумом од близу 7000 форината, те би већ било време да се намера и у дело приведе. Слика коју доносимо у овом броју, представља напрт споменика како га је замислио још пок. А. Теодоровић. —

Рембрант (сликао Рембрант). Ову слику доносимо у овом броју уз чланак истог имена. —

Немањина црква код реке Вањске. — Ово су остаци онога храма који Стеван Немања подиже у Топлици у почетку своје владавине. Ово његово дело беше и узрок ратовања са браћом, а у исти мах и пророковање његове славе и величине. —

Бадњи дан у Далмацији (сликао Р. Отенфелд). — Колико је јединства у обичајима Срба, свих и свуда, показује и ова слика прославе Бадњака. Доносимо је са нарочитим расположењем, уверени да ће угодити сваком брату Србину, свакој сестри Српкињи који воде озбиљна рачуна о свом народу. —

Свети Сава мири завађену браћу (сликао проф. Ст. Тодоровић). — А када је дошло и до распре између браће рођене, Стевана и Вукана, најмлађи брат њихов, Свети Сава, понесе моћи очеве и помири браћу своју за срећу њихову и добро народа српског.

Утувимо овај велики догађај: Срби смо, браћа смо, волимо се и не дајмо да дође ни до какве распре, ни до каквог неспоразума! —

Рудолф Вирхов. Види чланак о овом немачком научару који је у овом броју. —

Порекло човека. Јавно предање *Ернста Хекела*. Превео *Гер. П. Ивезић*. Са сликом пишчевом. У Београду, штампано у штампарији Стојановића и Тимићића. 1901. — 8°, страна 72. Цена 1 динар. —

Хекел, највећи поборник Дарвинизма у Немачкој, расправља у овом предавању једно од оних великих општих питања која одавна занимају не само стручног зоолога већ, у опште, и сваког образованог човека. «Какво је порекло нашег племена, које су границе наше моћи над нама, којем циљу ми тежимо, — то су проблеми» вели лепо *Thomas Henry Huxley*: «који се непрестано и с несмањеним интересом намећу сваком човеку који изађе на свет». Огуда је лако разумети, што су се о овом питању — о пореклу човека — бавили многи мислиоци и научари. Многи су од њих стукнули пред тешкоћама и опасностима на које су наишли, када су се решили да самостално одговоре на сва питања и дођу до таквих резултата који се нису допадали светини. Још се *Darwin* (у свом знаменитом делу *Постанак Чела*, 1859.) узгред дотакао овог питања. Ну *Huxley* је био први који је 1863. год. потанко испитао ово питање, и доказао: да се човек мање разликује од виших мајмуна по ови од нижих истог реда. *Darwin* је доцније, 1871. године (у својем делу *Порекло човека и његово одбирање*) изнео сва своја посматрања о пореклу човека и дошао готово до истих резултата које је већ изнео *Huxley* (у својим делима: *Општа Морфологија*, 1866. г., и *Природна Историја Постања*, 1870.) — «да је се човек понајлак и поступно развио од нижих кичмењака и то понајпре од мајмуна».

У овом предавању Хекел нам не износи ништа ново што већ није изнесено у поменутих делима, али начин његова излагања, дијалектика и одушевљење с којим износи и брани научне истине, у пуној мери заинтересују читаоца. У том предавању Хекел критички испитује све податке које нам Палеонтологија, Упоредна Анатомија и Онтогенија дају за решавање овог питања. Осветљује модерно схватање наше о пореклу човека, као и о његовом месту у природном систему. Стога и препоручујемо својим читаоцима ово занимљиво предавање у српском преводу.

Др. В. Ђ.

Јован Дучић: Пјесме (прва књига, *Мостар* 1901. стр. 163 на 12°).

Инспирација, идеја, и израз, у Дучића су у сликама. Он све види у сликама, и све изражава сликама. У њима је рељеф предмету, декорација сцени, драперија гесту, у њима су симбол и алегија идеји и осећању, којих у Дучићевој поезији нема без тог спољног сликовног израза. У том спољном, видљивом или замишљеном, што се може ма у најнеодређенијим контурама сликати — али увек може сликати, — у том свету

форми и боја Дучићев је свет. Идеје ако имају нечег стварног и великог — а он их не види нити тражи дубоко — морају му будити ма у најмагловитијим сензацијама тих сликовних импресија, осећања не могу бити без тог видљивог израза и симбола. Интимне исповести, причане епизоде, драмске сцене сликане су; најапстрактније сањарије изражене су пластичним персонификацијама. Сваки појам сликован, и свака слика неисцрпна метафорама и симболима; свако осећање праћено гестом, и сваки гест довољан и најимпресивнији израз осећања. Једна тужна *Прича* сарањена је

Под густом врбом и високим хумом;

на *Старој арфи* „поноћни анђео у магленом велу”

... Жалосне гласе из мртвила буди

Док их вр'јеме

... засипа прахом и увија мраком...

или,

... То је поноћ што сањива лута,
Прошла је врх стаза и самотних пута
И у грању лисном, пуном крупне росе,
Запела одијело и дугачке косе.

Где врх трња ено магла полубјела —
То јој оста комад растрганог вела.

Вера никад није без олтара и мадоне, ни *Драма* без арене, правда без «узвишеног трона», ни меланхолија без сутона и бол без ноћи; слутња, *Чезња*, нада, никад без својих пластичних персонификација. Љубав, вечно будна је

Ко сфинке гранитни на пјешчаној равни
Што све док спава, он сам и'јемо бдије —
Вјековске ноћи над њиме су прошле
А он ни тренут задр'јемао није!...

успомене су, «с ба'једом зором», у сузама расутим по узглављу, или, у старом дворцу

Облаци ноћни врх којег пролећу

И дуге лозе, бршљен и зимзелен
С јабланом старим где се дижу гори;
У опустошеном дворишту широком
Старинска чесма где тужно ромори...

У најмагловитијим сањаријама, поетска етерска хелија није без простора и ливња, без видљивих сликованих облика и поређења: осамљен песник је

... ко птица са сјеверних мора
Становник магле и острва леда.
Што пјева жудно измеђ ледних гора;
Не питајући да л' је когод гледа,

или:

... Вјежњи од јаве
Ко галеб пада на вал што жуберка
Да заспе на њем...

Од слике идеји и осећању, идеје и осећања изражене сликама: У томе је најбитнија црта Дучићеве поезије, и у том је извору његов таленат нашао најјачег и највернијег израза.

Збирка *Пјесма* показује најбоље како се он тим путем и развијао. — У *Јадранским сонетима* је неколико лепих приморских акварела, загрејаних овде-онде лаком наговештеном емоцијом, увијених неком тајанственом магловитом меланхолијом. То је

Море!... море!... море!...

у тихој вечери, у страшној ноћи, море у валима, море³ с недогледном пучином,

... куд таласи, куда звезде ходе
Куда јуре вјетри и где данак грне —
Тамо у путош, коју мрак огрне
Док јој се оркани у дубини роде...

море с острвом, које је «зарасло у шуми олива», и

Ко црн галеб лежи насред морских вала,

острвом Матавуљине *Поварете*, са «сланим прним стењем на рубу обала», и маленом црквицом чији «врх звоника»

Вири из маслина, топола и ива;

једна сарањена драма у валима, једно «гробље под широком водом», једна сањива рефлексија, једна пробуђена успомена: један оживљен албум свежих сликаних импресија, у лакој дискретној емоцији, у течном раскошном сонету. У *сумраку* је један мистично симболичан пејсаж; песма врло карактеристична за Дучићеву инспирацију у слици:

Мрак засипа шуму, р'јеке, цв'јет и камен

Ево једно гробље. Ту леже сељаци,
До сусједа сусјед, другар до другара,
И док ко кандила гасну задњи зраци,
Побожно капела сред њих стоји стара.
А даље у селу задњи огњи згасли —
Ноћ, и ту се спава... А ко сабласт чудна,
Међ гробљем и селом још кривуда стаза
Бијела и гола, кратка, вјечно будна...

Колико дубоко импресивног у том загаситом, меланхолично-индиферентном колориту, у тим тако тајанственим и тако простим детаљима, у тим упрошћеним, без пртежа и светлости, крупним потезима, у том Метерлинку израженом Шивић де Шаваном. Такве су, без симболизма и израђеније формом, *Залазак сунца*, *Зима*, *Новембар*, прва песма *Јесењих елегција*; у њима је с још неколико расејаних места у *Пјесмама*, оно што српска поезија има најсавршенијег у опису и најновијег у изразу. *Венецијанске ноћи* су у маниру познатих романтичних трагедија са гондолом и гитаром, пуне злата и пурпура у бојама, безбрижнога у изразу, и врло срећне ћертаве музике у ритму. У *Пјесмама Лејили* је једна романтична љубавна легенда у врло израђеном егзотичном пејсажу, и са сликама које су искреније и са више осећања дате но у већини других. *Последње цјесме Лејили* су с нешто локалне боје и реалистичних појединости, с неколико доживљених момената и интимних исповести: само, све у паучини одвећ тражених слика, намештених речи, извијеног и силованог израза. Са њима већ силазимо у прве стране поезије Дучићеве. *Моја цјесма*, *Пјеснику над гробом*, *Визија*, *Мелодија из Алхамбре* су из тих првих по времену радова песникових и изузев општих замерака најранијим песмама Дучићевим, не показују ничег особеног. Оне су судбине и порекла *Јесењих елегција* и *Отаџбине*: скуп и рђаво плаћен дуг Војиславу, монотони манир усиљених меланхоличних сањарија, помпезног и емфатичног израза, претрпаних и замрљаних фигура, тешких фраза, и крупних и мртвих речи као природа коју траже да сликају. — Хронолошки преглед *Пјесмама* показује једну напорну и заобилазну каријеру. Дучић је морао да прође општом судбином наших самоучких и напуштених себи талената. Срећом, он је умео, и одлучије но и један други, ослободити се те несамосталности. Хваљен баш у слабостима, он само својој личној критици и развићу може да буде захвалан што није остао на тој храбреној странцутици; и, ако је у Дучићу нечега сродног или бар најподложнијег примамљивом угледу који још и данас гуши многе његове савременике у стиховима, његов таленат и поетска индивидуалност само више добијају рељефа што се и из те меке и природне везе умео отргнути. Од *Јесењих елегција* до *Јадранских сонета* пређен је један напредан и право погођен пут. Таленат је тај исти, тамо и овде. Он није остао без прилика да се покаже ни у *Јесењим елегцијама* и *Отаџбини*, у којима има стихова који се не морају стидети најновије поезије Дучићеве. Само, док су тамо битне особине његове у другом реду, док су реторско средство и декорација усиљеној теми и спутаном маниру: еманциповане и развијене, оне су овде спонтан извор и израз његов. Колико је далеко од бескрајних варијација истих конвенционалних мотива, изражених насловом и неколиким невезаним фразама, изгубљеним у замрљаном и загушеном

пејсажу мртвих детаља и нехармоничних боја: — од низа неповезаних диспаратних компарација, у којима се не очекује на којој ће се стати нити предвиђа идеја коју ће последња у једној срећнијој варијанти неочекивано избацили: — колико је далеко од тог збуњеног и заморног стихотворства, — до свежих акварела у *Јадранским сонетима*, до загрејаног романтичног дневника *Лејили*, до сенсуалног мрамора у *Чезњи*, до дубоког мистичног симбола *У сумраку*, до умиреног пурпура и «промуклог воденичног точка» у *Заласку сунца*, и до, чак, ћертаве гасконаде *Венецијанских вечери*.

У тој еволуцији Дучић је прејурно и српско аматерско књижевништво и лутање по угледима. И од *Заласка сунца* требало би рачунати са врлинама и мањама једног развијеног талента: да, и у последњим и најбољим песмама његовим не би требало још непрестано видети пре један општи и дефинитивно упућен, него ли и потпуно изражен и одређено изражен карактер. Збирка *Пјесмама* је још, прво, незауостављена историја једног талента, и кад не би било других, критика има врло деликатног тешкоћа да да једну потпуну слику и непогрешну оцену његову. Не слобивајући се тог баналног околишења, критика ће непогрешнија бити ако одсечној глобалној формули суда претпостави што ближу — опет сугестивну али са мање грубих потеза — психолошку анализу његову. — Карактер тај, није још изражен увек доследно и на начин који овај уметнички род тражи,

Не застајући на томе колико је тај извор импресија у сликама узан и каткад индиферентан израз једног талента у поезији, ова особена поезија изискује, више но и једна друга, врло деликатних уметничких захтева. Њој је мање но и једној другој довољан само природан таленат. Ако неће да остане на судбини једног стихованог описа или фотографије, било да у инспирацији иде од слике идеји или да идеју изражава сликама, она мора у обојима да нађе спонтаног, поетског израза, да нађе одговарајућих боја, не губећи никад рељеф главне идеје и хармонију целине и делова. Једна песма, ма с колико срећним импресивним сликама, биће исто тако мало песма ако тражи заморни напор да евоцира неку далеку тражену алегорију, као ако се у стиховима задовољи једним лепим и живописним мозаиком неповезаних слика и диспаратних боја. Са поетском и сликарском упечатљивости, она тражи особито развијену артистичку осетљивост нијанса у сензацијама, она тражи богат извор свежих импресија у таленту у коме ће слике обновљене и оживљене добити један особени интензивнији израз, не губећи зато — ни у најидеалнијим формама — оних битних реалних црта преко којих се само оне могу преносити и утицати као такве на нас.

У поетској «призми» Дучићеве је једна страна која је, ако не увек собом, начином на који је изражена, каткад тешко помирљива са тим захтевима. Љубави ка пластичном и живописном, очекивало би се да следује и сликање са одређеним контурама и бојама. Дучић воли неодређено... неодређено у једној нарочито траженој и замишљеној средини мало познатих романтичних и егзотичних детаља, у једном особеном свету, који ће најмање строго тражити одсечних линија и одређених боја, у коме ће најслободније испредати легенду живота са легендом средине: у неодређеним сензацијама наговештених осећања, магловитих идеја, растегљивих форми, неразазаних боја. Он који слика, једва да је се у неколико места заборавио да да импресију онога што смо се ми с њиме прошаи и видели. У доживљеној историји или у сањаријама, његови су стихови увек у пустињи, у земљи бамбуса и лотуса, у старом негде напуштеном дворцу, под сводовима Алхамбриним, на негдашњој венецијанској Пијацети. *Јадрански сонети* имају маслине и смокве, али немају Далмације и Јадрана, *Последње цјесме Лејили* имају «опустошено двориште широко»

Старинска чесма гдје тужно ромори...

али немају Мостара... То једино профано географско обележје је на корицама књиге... Своје класичне индиферентне слике храни он митологијом и католичким ренесансом. Као Теофило Готије, «католички паганац средњег века», он залуљено пева Мадону, он слика капелу, кивот; његово дивљење и вера не могу бити без олтара, ни његови «озарени ликови» без ореола. И тај особени, егзотични и сањиви свет омотан је неком магловитом, нераздвојеном копреном загаситих боја и меланхолично симболичних детаља. Три четвртине песама Дучићевих су у ноћи. Он воли

... Ноћи, њине мутне зборе
И њине тишине и њине олује
И њине ријеке кад страхотно хује
И потоке њине кад сјетно роморе

Сваки цвјетак, камен, талас, лист са горе,
Звук свој има у њој; сви шапћу и струје.

Ноћи, у «суморном акорду сјете», «мртвим цвјећем», «жалосном ивом», «празним небом», и «плачном мадоном». Том неодређеном и симболично меланхоличном свету нашао он је гдједе необично погођеног и импресивног израза. У његовом «плачу вјетрова у дрвећу голом», у оном вриску мајке што звони још дубоко у ноћи док

... ледено небо ћутало је само
И капала вода са дрвећа гола...

у оном сировом детаљу

... Ту леже сељаци,
До сусједа сусјед, другар до другара,

и сабласној стази У сумраку, у немој Тајни таласа (која је иначе слаба песма):

Ал' нит шушти грање,
Нити цвјеће мири,
Нити птиче пјева,
Нити вјетрић пири
Тек изнад обала
Струје меки гласи,
И н'јемо, побожно
Промичу таласи...

у бакарној боји сунца на заходу, у оном тајанственом таласу што «мрмља пегдје дубоко под травом...» док «роса трепти. Пролјећу свјетлаци...»: у њима је неколико слика и потеза каквих српска поезија можда није још имала. Само, тај особени и симболични свет Дучићев није без својих слабости. Поред артистичке виртуозности у изразу, ова страна у песнику није увек без нечег заморног у монотонији меланхоличних детаља и боја, који пресићено понављани постају безбојни и индиферентни. Неодређеност у идејама, сањивост у сликама, загасите и меланхоличне боје, и слабост за апстрактним, романтичним и митолошким, дају често свему мутан, магловит и загонетан карактер, а с омашкама у техници и језику, промаше ефекат и најбоље ствари.

А тих омашака... има у Дучићу. И ако је његов таленат упућен на жанр који тражи више но икоји други савршену правилност у изразу и форми, у Пјесмама још се може очекивати у том погледу. Употреба речи још је лабава, фраза често конвенционална и усиљена, везивање строфа и слика намештено, језик и граматика непоштеђени*). — Епитет Дучићев није баналан; он је пре магловит, каткад одвећ тражен, и мало очекиван. Тежња за свежим одведе га често тако необичној — и ако не лажној — тако далекој и реткој асоцијацији ствари и епитета, да нисмо свикнути ни припреми да их видимо у тој вези, и епитет или прође неопажен или врећа као неприродан и нетачан. Прво даје индиферентну и заморну монотонију мртвих детаља, друго ослаби — ако не промаша — главни утисак једном ексцентричном дистракцијом. Кажу да камелије не мришу, свеједно: ми смо их и сињора осетили у овим стиховима:

И торњева деведесет
Кад покрије ноћ и тама,
Ја ружични фењер палим
У гондолу сједам с вама.

Ја умирем љубећи вам
Ваше очи ноћи двије,
И свилене ваше косе
Гдје миришу камелије.

Потоци течни могу протећи неопажени, али сри мјесечев златан или црвен — кад ту боју ништа друго не тражи, не припрема, нити брани као мирисаве камелије — сри мјесечев црвен боде. Крвав мјесец је један од најјачих епитета у народној поезији, али он тамо никад не долази само ради промене боје или слика. С пресићеним сликама, такви епитети убијају и де-

*) Апострофи ради броја слогова и слика; синтактични галиматјас у реду речи и усиљеном везивању са док, а, али; бркање синонима итд.

таљ и целину. Непоуздана употреба речи и претерана слабост за сликама доведу до тога, да речи престану значити ма што, изгубе природу, атрофишу се. Читате песму у којој је сваки стих одвојено истакнут, пресићен фигурама, и свака реч за себе наглашена без обзира на положај и значај у целини, тако, да на крају нити сачувате детаље, нити добијате слику. То је мана махом ранијих песама Дучићевих, и с њом не треба строго рачунати у суду о данашњој способности његовој. Друга слабост карактеристичнија је и дубља, и она би у ову еуфемичну алинеу омашака могла ући само због своје спољне стране. Та карактеристична слабост је у фрази, у ономе што смо ми научили тиме да зовемо у једном необичном, намештеном изразу, с каботенским гестом и звучним речима. У ономе што се у Дучићу на првим редовима учини тако док се не позна сав, и што у њему не може остати с тим именом. Као необични свет који слика, он воли необичну везу крупних апстрактних појмова, необични обрт реченични и необични избор речи. Кад та смела оригиналност промаша, израз постаје усиљен, претенциозан и емфатичан; неприродан, и ако најчешће врло искрен у песнику. Јер тај често необични начин изражавања само је једна црта из општег карактера Пјесама и песника.

У тој фрази, поред ауторских грехова, има нечег сталног, Дучићевог. Оно што нам се чини и што ми зовемо тако, у Дучићевом изразу има нечег његовог — истинитог, нечег што је израз и начин изражавања једног особеног духа или (најчешће) једног особеног стања духа; нечег својственог и спонтаног. У његовом «величанству бола», у његовом «чару светињи и значењу суза», у «суморном акорду сјете», у његовим сликарним апстракцијама и живописној романтичној легенди, у његовој пластичној митологији и његовом меланхоличном мозаику, — издваја се нешто особено, заједничко, — издваја се један особени изражени живот и свет: свет лако романтичан, сањиво живописан и симболичан, овлаш меланхоличан, пун младићски чаивног у песимизму и проживелог и увелог у страсти, пун тарасковине у зблији и меланхолично индиферентног у филозофији. Његова осећања су пре преведена но непосредно изражена: његова туга је реч у којој је увек нечег религиозно и мистично дубоког, али која не убија; бол и очај уљуљају се врелим сузама, али које не радиру, и у којима никад није без неких пластичних компарација, светих католичких реминисценција и пролазног сенсуализма; његов гнев се утоли једним фијуком ханцара, фијуком у коме је више музике и геста но крви и свирепости; његова страст је у једној трепутној, наговештеној емоцији, сакривеној и дискретној у осећајном изразу, али гасконски разметљивој у речима и гестовима, и увек врло присебним, естетичким гестовима... Јер он воли савршену форму више но што смо ми кадри и свикнути да разумемо да у тој присебној, врло артистичкој и врло траженој измереној лепоти може бити искреног и спонтаног покрета. Његове слике и гестови имају више од реторских и сценичних ефеката, његов симболизам није само једна поетска форма. У Дучића, у њима је један особени, својствени, вид ствари и појава у животу; један особени, својствени, можда једини — али извесно најјачи извор естетичких сензација.

Са те измерене естетике, ваљада, на Дучићевој лири и недостају друге, ближе нама, човечанскије жице... Ако љубавна легенда не трпи у тој идеалној естетичној атмосфери

Крај шумног мора, гдје се вали пјене,
Гдје мјесец сија и путују звјезде
И сву ноћ дугу пјевају сирене

има идеја и осећања која теже налазе класичних и католичких персонификација. Ако би се ово и учинило неким закопчаним савестима, како кажу Французи: *тражити подне у четрнаест сати*, данашња генерација не сме прећутати ову замерку својим песницима. Ми се никад не можемо помирити с тиме, да они, који су с нама одрасли, који су међу нама, с којима ми општим истим језиком, и с којима ми треба да делимо једно тако узвишено, тако дубоко човечанско и тако деликатно осећање — естетично осећање — да ти људи имају тако мало заједничког са нашим нервима и мислима. Ми ово не избегавамо рећи овде тим пре, што је Дучић у Пјесмама показао да може бити и мислен и осећајан, и што бисмо и ми желели да проречемо, да из ове незауостављене еволуције једног савесног артисте и данас можда нашег најбољег лиричара — може изићи један велики песник.

Милан Грол.

Изнад наше моћи, драма у четири чина од Бјенстерна Бјернсона. — Захваљујући вредној Управи Дрезданске драмске куће дала се прилика њеним посетиоцима, да још одмах у почетку ове сезоне виде пред собом и други део чувене драме норвешког старца. Успех, који је други део имао у кругу литерарних пријатеља, нагнао је Управу да комад преда и широј публици и она га је зблиски и са одушевљењем примила.

Иста тежња која се као црвени конац провлачи кроз цео први део — решење извесног друштвеног проблема — наша је и овде свој потпуни ослонац и на видик изашла целокупном јачином својом. Бјернсон се не занима пртањем карактера (и ако су они у њега до крајности верни), јер су такве ствари за њега ситница. Главни део и сва сила моћног мислиоца посвећени су решењу хитних савремених социолошких и философских проблема. Овога пута он се такође латио једнога тако рећи «горућег» питања које сваки даном све јаче изискује потребе свога решења: он третира Радничко Питање. Имајући на уму како је науперизам и јад, скопчан са њим, довео данас једну читаву класу, познату иначе под именов четврте класе, на ступању беднији но што је био онај везани роб из старог доба, јер се модерни пролетер не може надати да ће га господар бар исхранити, а слобода коју иначе има јесте само слобода да од глади као марвинче скапа, — кад се све то на ум узме, онда није ли чудо што је многи од данашњих мислилаца сав свој рад посветио изучавању и решењу Радничког Питања. Невоља која тако бије потиштена радничку масу, снижавајући је и умно и телесно до најниже тачке, створила је да његово патолошко стање злочином заврши или се у крајњој резигнацији преда у толикој мери алкохолизму, да се у њему пре животиња а не човек назрети може. Решење тога питања нашло је и у Бјернsonу свога јакког проповедника, нову духовиту снагу, са погледима чудно дубоким и необично спажним, свакако све у извесном смислу.

Ненаситим жељама и покудама обесних фабриканата, песник је на супрот ставио бедне, јадне и невољне прилике потиштеног и притешњеног радничког staleжа. У недоумици себи помоћи, спасти се испод притиска јада што га гвозденом руком дави као у агонији, радници штрајкују. Неволу и бол њихов саосећају у истој мери два човека: свештеник Брат и Илија Санг. Они би свом снагом своје душе да помогну, да превиду благи мелем на рану која тако боли. У дубоком свом уверењу Санг даје сав свој новац, али где ће се капља у мору познати, где ће она бити у стању да једном за свагда помогне стотини палих радника? И точак рђавих прилика све се даље креће и приближује својој бедни. Издата је и последња пара и већ сутра зачуће се очајни глас: «Хлеба.» А помоћи ни од куда. У крајњем очајању, у стању које прелази границе обичнога и прелази у сферу надчовечанског и безграничног, изван оквира наше моћи, не видећи при том никаква друга спаса, јер живот хоће своје а за јад и бол не пита, — у том стању Илија хоће да се жртвује бездушним егонистичким обзирима ненаситих фабриканата који на своме потпуном скупу, нудећи себе богатим ђаконијама, решавају мирно и хладнокрвно о судбини једне целе класе, да ту класу још више понизе и сузбију сваку њезину превласт (!) — Свему томе долази отпор с помоћу динамита. Целокупна зграда, у којој је збор фабриканата, одлази у ваздух, а с њима и Илија који целу ствар и руководи прерушен у вратара.

У завршном епилогу који, на жалост, због своје слабије обраде у многоме изостаје иза првих, долази Бјернсон на свој резиме, саветујући као одговор на питање: «Како?» много хваљену средину попуштања и на једној и на другој страни и предлажући као решење истакнутог питања миран и дуг, генерацијама преношен рад. Баш у овом последњем случају, који због своје дубине многому може бити нејасан, уме песник своју радњу тако да представи, да се све покаже у облику новог, нејасног и неразумљивог питања; али након дужег проматрања саме ствари, његови погледи и мисли дају се јасно разумети. Па и ако можда овде питање није до крајних граница задовољено, ипак, ипак он је самом решењу својом драмом много допринео.

Разуме се, што се тиче техничке стране, недостатака у развићу и извођењу и тому слично — у Бјернсона не постоји. Енергијом, чудном по дубини мисли, и извођењем ствари до крајних нијанса у конзеквентности, он повлачи са толиком поузданошћу — и све то у неисказано логичном поретку — јасну прту између беде и богатства, штрајка и фабрикантског веселог расположења; једном речи и сувише од оног што се тиче данашњег социјалног поретка, да све то у тако живим дубоким бојама и вештином до крајних граница развије у три пенуна часа. Највећа јачина усредсређена је у последњој сцени трећег чина са својим тако рећи кнал-ефектом. Али је тако иста важна и последња сцена другог чина, у којој се поезија и нежно осећање сестринског срца развијају до савршености, дејствујући потпуном јачином. А колико пак зракова пуне светлости баца љубав обојице младих љубав према пониженој радничкој класи као и изврсно излагање Братових мисли, и Бјернсон показује се опет и овде као изврсан мајстор у психологији осећања бујне младости.

Иначе је драма мрачна, тешка — ако смемо тако рећи — утичући до последњих граница завођења, испуњена многом прекрасном дилџивом сценом, а све у оригиналном, чаробном језику Бјернsonову, чији поредак мисли и дубина тона изазивају крајно чуђење и човек одлази са чудним и тешким расположењем у души. Други део по начину извођења, по јачини израза, по снази живота, којим потпуно обилује, не да само први део достиже, но га у многоме и многоме превазилази. А све пак то само показује још у јачој светлости писца ранијих драма «Уредника» и «Банкрота» у којима он први прилази оном путу којим се доцније кретоше многи млади писци, означујући тај правац речју «модеран». Те исте драме биле су пут и Ибзеновој социјалној драми, па чак — смела тврђња! — послужиле и као углед томе великом ефинксу хладнога Севера. Од наше стране била би скромна жеља напоменути, да се наша Управа Народног Позоришта постара о што скоријем и бржем преводу, и тако се олуки нашој позоришној публици.

Дрезда.

Милош П. Ђирковић.

* Петроградско Рускоје Собрание саслушало је читав низ предавања о положају Словена у Старој Србији. С. П. Вједомости почеле су од 10. о. м. доносити та предавања, која у српски језик преноси Србобран (бр. 272.). —

* Прашки проф. А. Екерт, одличан пријатељ српског народа, почео је за Чехе издавати низ превода из српске књижевности. Прва је књига превод Нушићеве драме Тако је морало бити (Tak to muselo byti). Преводилац је Dr. В. Ховорка. Почетком јануара изнеће се овај превод и на бину Швиндова позоришта у Прагу. — Други свезак Српске Књижнице биће Швабица, приповетка Л. К. Лазаревића. — Овој појави искрено се радујемо, желећи да што скорије јавимо читаоцима о Чешкој Књижници која би била најлепше уздарје братском чешком народу. —

* У Новом Саду почео је овог месеца излазити нов недељни лист «Трговачке новине». Власник је Српско Трговачко Удружење, а уредник Милан Поповић. —

* Чедо Мијатовић, академик и сенатор, штампао је и за продају уступио књижари П. Даничића своје најновије дело Свети Јован Крститељ Претеча Христов. Дело је посвећено свима онима који Светог Јована као своје крено име славе. Књига је у тврдом повезу, са сликом Св. Јована, а стаје комад два динара. —

* Антун Фабрис, власник и уредник Срба, новог Дубровачког књиж. листа, и проф. Луко Зоре, главни сарадник, објавили су Проглас о покретању Срба. Између осталог, у програму се вели: «Срб ће настојати да изнесе свету на видик плодове српске књиге поглавито приморске, која за овијех деценија жестоке политичке борбе није у опће имала ни времена а ни пригоде да изнесе своје радове на божје видјело. — Наш ће Срб настојати да одговори овоме позиву и овој потреби. По њему има да се на научном и књижевном пољу поново зачује глас Дубровника, а с њим и приморскога Српства. Његове су

странице отворене свима Дубровчанима, свима Србима, па и брацкијем племенима на југу, а не тражи другу него једну мисао водиљу, којом су његови оснивачи задахнути: Мисао српскога књижевнога јединства на основи здравога развитка народнијех сила, које је наш бесмртни Вук на видик изнио и објавио». Азбука ће у Србу бити двојака: латиница и ћирилица. «Без сваке вјерске страсти, Срб ће настојати да све светиње српскога народа једнакијем поштовањем пази. Не заборављајући да је Српство у три вјере раздијељено, држаће се најшире вјерске спошљивости и здрава либерализма».

Лист *Срб* излазиће два пута месечно, у свесцима од два-три табака сваки. Цена је за Дубровник и Аустро-Угарску на годину 12 круна; за иностранство 12 франака у злату.

И *Нова Искра* поздравља ово подухеће браће Дубровчана, шаљући своје најлепше жеље и најискреније честитке.

* Друштво за опште осигурање *Србија* предало је Српској Краљевској Академији суму од четири хиљаде динара у сребру, да је изда као награду оном писцу који буде израдио најбоље дело о животу и владавини цок. Краља Милана. Рукописи ће се примати до 15. јуна 1906. г., а 10. августа те године објавиће се коме је награда досуђена.

* Руски књижевник И. Гаљковски написао је и поднео Руској Академији своје дело *Српски народни епос*. Према реферату Г. П. А. Ровинскога дело је примљено и награђено похвалницом.

* Љубен Грујић, чиновник у Сремској Митровици, превео је у мађарски језик *Балканску Царицу*, драму кнеза Николе I. Драма ће се ускоро представљати у Пешти.

* Породица пуковника Н. Рајевокога, који је погинуо 1876. г. за српску независност, послала је Нишком Епископу Господину Никанору планове за храм који жели подићи у селу Адровцу, где је овај храбри Рус погинуо. Предузимачки оферти отвориће се 3. јануара 1902. године, а на пролеће почеће и издање.

Календар Матице Српске, за годину 1902, која је проста, има 365 дана. Год. I. Нови Сад. Издање Матице Српске, 1901.

Претплатницима Нове Искре

Овим бројем завршујемо, хвала Богу, и трећу годину *Нове Искре*. Три године мучног, тешког и — незахвалног посла! Па ипак не можемо и не смемо престати, јер нас на даљи рад упућује *нада у бољи озив*, а упућује и *дуг* који би престанком *Нове Искре* постао *извршан*.

За то се поново обраћамо свима и свакоме који у *Новој Искри*, једином српском илустрованом листу, гледају *српски* а не *потишников* лист, да нас помогну што бољим одзивом претплатничким, јер је претплата *једини* извор за *Нову Искру*.

Можемо мирне душе сачекати суд на питање: да ли је *Нова Искра* у ове три године напредовала и колико? Због тога нећемо ништа више обећавати ни за четврту годину, али ћемо, вазда расположени за напредак, гледати да ни четврта година не буде постидна од ових досадашњих.

Отварајући упис за четврту годину *Нове Искре* јављамо да је цена иста: годишње 16 динара за Србију, а ван Србије 20 франака или круна. Само с *ромашним* ђацима даћемо лист за 10 динара (Србија) или 14 франака — круна (ван Србије).

Потребни су нам повереници, којима ћемо, на њихов захтев, дати и уговорени рабат.

Дужницима јављамо, да ћемо према *овереном списку* тражити наплату и судским путем, јер они, обмањујући власништво *Нове Искре* надом у претплату, убијају лист *материјално* и тако његов опстанак доводе у питање. Пошто још у српском народу не може илустрован лист да доноси и материјалне користи, онда *никоме* не дамо ни да га материјално *уцрпашћује*. За то јављамо дужницима *Нове Искре* да ћемо крајем јануара (*последњи рок за измирење дуга*) отпочети наплаћивање овим путем који неће годити ни једном таквом *непријатељу* српске илустрације.

Сарадницима својим од срца захваљујемо за *досадашњу помоћ*, и молимо их да нас не забораве ни у новој години. Ако је *Нова Искра* ма колико напредовала по *садржају*, њихова је заслуга и једино њихова.

Пријатеље *Нове Искре* молимо да лист препоруче у својим круговима, јер, понављамо, претплата је *једини* извор за одржавање *Нове Искре*. Претплату је најбоље платити упутницом или је положити, као поштом претплатник, поштанској станици.

Власник и уредник *Нове Искре* Р. Ј. ОДАВИЋ.

«НОВА ИСКРА» излази сваког месеца. — Цена: на год. 16, по год. 8, четврт год. 4 дин.; ван Србије: год. 10 фор. или 20 дин. у злату. Претплата и све што се тиче администрације шаље се Р. Ј. Одавићу, власнику «Н. Искре», Капетан Мишина 8.

Власник и уредник Р. Ј. Одавић Капетан Мишина ул. бр. 8.

Краљ.-Срп. Државна Штампарија

Српска штампарија и књижарница Браће М. Поповића у Новом Саду. — 8°, стр. 160.

Пољопривредни Календар за просту 1902. годину. Издање *Српског Пољопривредног Друштва*. Уредио Паја Т. Тодоровић — Таковић. Година XX. У Београду, штампано у Државној Штампарији Краљевине Србије, 1901. В. 8°, стр. 128.

Шести конгрес Српских Земљорадничких Задруга: Пронадање наше народне ношње и последице тога. Расправа Благоја Т. Недића, пређ. народн. учитеља. Београд, штампано у Држ. Штампарији Краљевине Србије, 1901. — 8°, стр. 16.

Повећавање народног богатства наводњавањем земљишта по примеру културних народа. Јавно предавање. Држао у дому Српског Пољопривредног Друштва М. С. Милошевић, инжењер. Прештампано из Привредног Гласника. Београд, штампано у државној Штампарији Краљевине Србије, 1901. В. 8°, страна 46. Цена 0.60 д.

Књиге за народ. Издаје Матица Српска из Задужбине Петра Коњевића. Св. 93.: **Мали пчелар.** Кратко упутство за пчеларе. Написао Иван Маширевић. 8°, стр. 90. Цена 10 новчића. — Св. 94.: **Свети апостол Павле, живот му и рад.** Написао Милутин Јакшић. 8°, стр. 96. Цена 10 новчића. — Св. 95.: **Занати, занатлије и наш народ.** Написао Љубомир Љотић. I св. — 8°, стр. 135. Цена 10 новчића. — Св. 96.: **Босово.** Народне песме о боју на Косову 1389. године. За народ и школу привредио Тих. Остојић. 8°, стр. 104. Цена 10 новч. — Св. 97.: **Симо Матавуљ: С мора и с планине.** Приповијетке. 8°, стр. 77. Цена 10 новчића. — Штампарија српске књијаре Браће М. Поповића у Новом Саду.

Одношаји Пећких патријараха с Русијом у XVII веку. I део. Написао Ст. М. Димитријевић. Из Гласа Српске Краљевске Академије LVIII. В. 8°, стр. 201.—289. II део. Из Гласа Српске Краљевске Академије LX. Државна Штампарија Краљевине Србије, 1901. В. 8°. стр. 153.—203.

Прилози расправи „Одношаји Пећких патријараха у XVIII веку“ у Гласу LXVIII. и LX. Покупио Ст. М. Димитријевић. Из Споменика Српске Краљевске Академије XXXVIII. 4°, стр. 59.—84. Државна Штампарија Краљевине Србије, 1901.

Целни француско-српски речник. Садржи све речи из обичнога говора. Саставио Ј. Н. Стевовић. У Београду, издање књијарнице Е. Ајхштета. Штампарија Јована Пуљо у Земуну, 1901. — 16°, стр. 406. Цена ?